

Дмитро ЧОБИТ

*член Львівської обласної організації
Національної спілки краєзнавців України
ORCID.org/0000-0002-7770-1396
chobit952@gmail.com
DOI: 10.33402/up.2019-12-114-150*

ПЕРЕДУМОВИ І ПРИЧИНИ ЗНИЩЕННЯ ГІТЛЕРІВЦЯМИ 1944 РОКУ ГУТИ ПЕНЯЦЬКОЇ

Протягом останнього часу питання, пов'язані зі знищенням с. Гути Пеняцької на Львівщині, набули гострого суспільного інтересу, але вони залишаються малодослідженими – в польській і в українській історіографіях відсутні не лише монографії, але й ґрунтовні наукові статті на цю тему.

У пропонованій публікації на основі нових архівних матеріалів і спогадів очевидців досліджуються передумови та причини знищення Гути Пеняцької, наводяться факти, які свідчать, що це село спалив, а людей розстріляв військовий підрозділ німецько-фашистського окупаційного режиму за співпрацю місцевої підпільної організації з радянськими партизанами та збройну непокору. Обстріл німецького розвідувального роз'їзду в самій Гуті Пеняцькій 23 лютого 1944 р. призвів до загибелі чотирьох і поранення ще восьми німецьких солдатів. На той час у селі перебувало понад 500 озброєних учасників руху опору та поляків-втікачів із різних німецьких воєнних формувань. Вказаний факт переконав німецьку окупаційну адміністрацію дистрикту «Галичина» у тому, що Гута Пеняцька стала притулком для радянських партизанів, дезертирів та підрозділу НКВД, який здійснив у Львові кілька гучних терактів, у тому числі вбивство віце-губернатора Галичини Отто Бауера. Наслідком стала відплатна каральна акція, здійснена 28 лютого 1944 р. за наказом гітлерівської окупаційної влади.

Ключові слова: Гута Пеняцька, нацисти, радянські партизани, поляки, українці.

Останнім часом справа спалення 28 лютого 1944 р. галицького села Гута Пеняцька та розстріл його мешканців стали каменем спотикання в польсько-українських міждержавних відносинах. Польська сторона звинувачує українців у цьому злочині, називає його актом геноциду; українська звинувачення відхиляє як надумані та бездоказові. Протистояння посилюється, особливо під час відзначення чергової річниці трагедії, коли під час жалібних заходів польські урядовці виголошують промови із необґрунтованими звинуваченнями щодо українців. Польські ЗМІ широко висвітлюють заходи у Гуті Пеняцькій і повторюють сказане високими посадовими особами Польщі з відповідними антиукраїнськими коментарями. Вже це вимагає ретельного дослідження проблеми і переведення її із площини політики

у сферу науки, бо звинувачення польської сторони є безпідставними і не мають нічого спільного з історичною дійсністю.

Справа загибелі Гути Пеняцької до наших днів практично залишалася невивченою. На початок 2018 р. ні в українській, ні в польській історіографії не було не те що монографічного дослідження дійсних обставин трагедії Гути Пеняцької, а й хоча б ґрунтовної статті на цю тему. У Польщі та в Україні не проведено жодної наукової конференції аби прояснити проблему. Таке важливе, особливо для польської сторони, питання до останнього часу фактично лежало виключно у політичній площині та використовувалося у Польщі ніби для патріотичного виховання своєї молоді, а насправді з метою антиукраїнської пропаганди. Найбільшим аргументом польських звинувачень є теза: «Села нема і це факт. Значить його знищили українці». Подібне стосується не лише Гути Пеняцької, а й багатьох інших сіл. З огляду на це, проблема наукового вивчення усіх обставин, пов'язаних із загибеллю Гути Пеняцької, є не тільки злгоденною, а й давно перезрілою.

У цій статті розглянемо лише питання передумов трагедії та причин здійснення німецьким окупаційним режимом каральної акції, яка завершилася розстрілами людей і спаленням села. Для цього коротко торкнемося подій січня – лютого 1944 р., пов'язаних із Гутою Пеняцькою, бо саме у них приховано головний корінь проблеми. А розпочнемо із дуже короткого розгляду звинувачень президента Республіки Польща Анджея Дуди, виголошених від його імені у Гуті Пеняцькій.

1. Звинувачення українців

2018 р. під час заходів щодо вшанування пам'яті жертв Гути Пеняцької, які польська сторона назвала молебнем, керівник канцелярії Президента Польщі Адам Квятковський біля меморіалу спаленому селу виголосив звернення Анджея Дуди, у якому були такі слова: «Злочин геноциду, скоєний тут українськими солдатами й поліцейськими, які служили гітлерівському німецькому Третьюму рейху, і українськими націоналістами, призвів до знищення приблизно тисячі осіб: польських мешканців Гути Пеняцької, а також євреїв та біженців з інших міст Волині й Поділля, яких вони переховували»¹.

Наступного разу, у 2019 році на тому ж місці, той же А. Квятковський, але вже у ранзі міністра, зачитав листа президента Республіки Польща А. Дуди, у якому українців звинувачено у співпраці з нацистами і конкретизовано звинувачення: «Минає 75 років від часу, коли ненависть, шаленіючи в умовах воєнного страхіття поховала всю спільноту Гути Пеняцької. З рук союзників Гітлера загинули жінки і чоловіки, старі і діти, поляки та євреї, які переховувалися у їх будинках ... Геноцид,

¹ Чобіт Д. Трагедія Гути Пеняцької. Причини, перебіг, наслідки. *Культура і життя*. 2018. 27 квітня. С. 7; Дуда: хочемо хороших відносин з Україною, але забути про «геноцид» не можна. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/02/25/7172782/> (дата звернення: 25.02.2018); Президент Польщі звинуватив українців у різанині в Гуті Пеняцькій: URL: v.ua/ukr/ukraine/politics/u-lvivskij-oblasti-poljaki-pomjanuli-zhertv-huti-penjatskij-2453999.html (дата звернення: 05.10.2019).

який тут вчинили солдати СС «Галіцієн» і Української Повстанської Армії, був одним з найбільших з ряду злочинів, які тривали впродовж кількох років»².

Насамперед зазначимо, що українських солдатів Третього рейху не було, як не було польських таборів смерті «гітлерівського німецького Третього рейху». У збройних силах гітлерівської Німеччини служили не лише німці, а й поляки (450 тисяч за підрахунками польських вчених), українці (біля 18 тисяч), росіяни (біля мільйона) та представники багатьох інших народів і всі вони були не «українськими» чи «польськими», а такі німецькими солдатами певної національності та й німецькі концентраційні табори на території Польщі (Освенцім, Собібор, Майданек, Белжець) важко назвати польськими. Цілком очевидно, що наголошення польським президентом на етнічній складовій переслідувало основну мету – злісне очорнення українців.

А. Дуда, вже вкотре, без належних на то підстав, намагається прив'язати українців до загибелі людей у Гуті Пеняцькій і називає тих, хто, на його думку, скоїв злочин «союзниками Гітлера», до яких він, у край упереджений і не менш дивний спосіб, відніс «солдатів СС «Галліцієн» і Української Повстанської Армії».

Дуже цікаво: чи пан Дуда та його писарі вважають «союзниками Гітлера» 450 (чотириста п'ятдесят!) тисяч солдатів польської національності у німецьких мундирах Вермахту та СС, які у роки Другої світової війни із зброєю в руках воювали за німецьких нацистів і «гітлерівський німецький Третій рейх» на Східному і Західному фронтах, де їх понад 100 тисяч загинуло, а більше 150 тисяч потрапили у полон до союзників? Не зайве нагадати, що поляки у складі німецьких воєнних формувань воювали за справу Гітлера, гинули і потрапляли у полон під Москвою, Ленінградом, Сталінградом, Курськом, у Франції, Італії, на Балканах, Греції і навіть у Північній Африці! Це перше питання. І друге. Якщо повірити А. Дуді, що УПА була «союзником Гітлера», то як пояснити, що майже усі керівники ОУН на чолі з Степаном Бандерою з липня 1941-го до кінця 1944 р. перебували у німецьких концентраційних таборах? В одному лише Маутхаузені томилося півтори сотні керівників ОУН і УПА різних рівнів, немало їх загинуло. Наприклад, в Освенцімі жорстоко закатовано двох братів Степана Бандери Олександра і Василя, а у Бабиному Яру під Києвом гітлерівці розстріляли немало українських націоналістів і серед них відому діячку ОУН, поетесу Олену Телігу.

У вказаному зверненні та листі нічого не сказано про «креси», «Малопольску», «наше земе», «втрацоне земе», «ойчизну дзядув», але усе це лунало у передачах польських радіо, телебачення, публікувалося ЗМІ у репортажах і різноманітних коментарях до слів президента. Усі говорили про геноцид поляків Гуті Пеняцької, співпрацю українців з нацистами, дивізію СС «Галичина», УПА. Причому багато коментарів записано прямо у Гуті Пеняцькій: на фоні меморіалу, цвинтаря,

² Дуда звинуватив УПА та «дивізію СС Галичина» у геноциді поляків: URL: <https://www.unian.ua/politics/10458711-duda-zvinuvativ-upa-ta-diviziyu-ss-galichina-u-genocidi-polyakiv.html> (дата звернення: 05.10.2019); Анджей Дуда вкотре звинуватив УПА і дивізію «Галичина» у геноциді поляків у Гуті Пеняцькій. URL: <https://www.unian.ua/politics/10458711-duda-zvinuvativ-upa-ta-diviziyu-ss-galichina-u-genocidi-polyakiv.html> (дата звернення: 05.10.2019).

окремих пам'ятників, місцевих краєвидів – для цього сюди щорічно привозили чимало журналістів і осіб, які давали інтерв'ю: очевидців того, чого не бачили, комбатантів, які тут не воювали, польських докторів історії та професорів, які не опрацювали важливих документів архівів, а також співробітників Інституту національної пам'яті Польщі. У цьому яскраво вираженому і вміло режисованому антиукраїнському хорі червоною ниткою проглядалися прагнення будь-що застовпити польську присутність на українських землях та намагання брутально дискредитувати український визвольний рух.

2018 р. А. Дуда звинувачував у знищенні Гути Пеняцької «українських солдатів, які служили гітлерівському німецькому Третьому рейху»; наступного року він конкретизував справу і заявив, що злочин вчинили «солдати СС «Галицієн» і Української Повстанської Армії» та наголосив: у Гуті Пеняцькій загинули люди, бо їх «єдиною виною була польська мова і самобутність, вірність традиції і любов до Вітчизни. Їх вбито, бо були поляками³. Тобто А. Дуда звинуватив українців у найтяжчому злочині проти людства та людяності – геноциді поляків Гути Пеняцької, чого насправді не було і до чого українці зовсім непричетні. Але це не завадило викарбувати у Польщі пам'ятну медаль з таким написом: «Пам'яті біля тисячі поляків, мешканців Гути Пеняцької та околиць, замордованих відділами SS «Galicien» і УПА 28. II. 1944».

В обох документах очільника держави червоною ниткою проглядається звинувачення українців у геноциді поляків та наголошення на тому, що разом з ними у Гуті Пеняцькій загинули ще й євреї, які нібито сюди «втекли з міст Волині й Поділля». Сказане не відповідає дійсним обставинам справи і немає нічого спільного з історичною правдою. Випадки втеч у Гуту Пеняцьку «євреїв з міст Волині та Поділля» не зафіксувало жодне джерело, тому таке твердження є не чим іншим, як вигадкою, спрямованою на виправдання перед єврейським народом окремих власних гріхів.

Із свідчень колишніх мешканців Гути Пеняцької та радянських партизанів, які у ній тривалий час перебували, відомо, що у цьому селі взимку 1944 р. проживало п'ятеро євреїв: Ріва Войцеховська, друга жінка керівника місцевої організації АК Казимира Войцеховського та сім'я лікаря із сусіднього Підкаменя Голенберга – чоловік, дружина, син і дочка. Причому теперішні польські дослідники навіть не знали імені лікаря, тому писали тільки його прізвище⁴. Але таке не завадило викарбувати на стелах меморіалу у Гуті Пеняцькій не лише його прізвище, а й ім'я: «Хаїм Голенберг». Звідкіля на пам'ятнику взялося ім'я «Хаїм» – невідомо. А ось Борис Крутіков, група розвідників якого з 10 січня до кінця лютого перебувала у Гуті Пеняцькій і бійців якого постійно лікував цей лікар, називає у своїх

³ Дуда звинуватив УПА та «дивізію СС Галичина» у геноциді поляків. URL: <https://www.unian.ua/politics/10458711-duda-zvinuvativ-upa-ta-diviziyu-ss-galichina-u-genocidi-polyakiv.html> 12:27 (дата звернення: 25. 02. 2019); Анджей Дуда вкотре звинуватив УПА і дивізію «Галичина» в геноциді поляків у Гуті Пеняцькій. URL: https://zaxid.net/andzhey_duda_vkotre_zvinuvativ_upa_i_diviziyu_galichina_v_genotsidi_polyakiv_u_guti_penyatskiy_n1476364 2019 (дата звернення: 05. 10.2019).

⁴ Bąkowski W. Zagłada Nuty Pieniackiej. Kraków, 2001. S. 95.

спогадах його ім'я: «Мойсей Голенберг»⁵. Отже, у Гуті Пеняцькій загинули не маси євреїв-втікачів «з Волині та Поділля», як безпідставно подає польська сторона, а незрівнянно менше.

Окрім поляків і п'яти євреїв, жертвами німецьких окупантів у Гуті Пеняцькій стали більше двадцяти австрійців та понад півсотні українців, прізвища й імена яких на стелах пам'ятника викарбовано польськими мовою та транслітерацією, тому подаються як нібито польські. Про польські і єврейські жертви представники Польщі невпинно говорять, а про австрійські та українські мовчать. До цього слід додати, що у ході каральної акції гітлерівського окупаційного режиму в Гуті Пеняцькій людей вбивали не за національною ознакою, як то стверджував президент Польщі Анджей Дуда, а зовсім з інших причин.

2. Про каральні акції гітлерівців

Польські дослідники часто порівнюють трагедію Гуті Пеняцької зі знищенням німецькими окупантами французького містечка Орадур-сюр-Глан. Ми продовжимо цю тему, але розглянемо її ширше – через призму відплатних каральних акцій гітлерівців на українських землях. Насамперед відзначимо, що каральна акція окупантів проти Гуті Пеняцької за своїм характером і методами була подібна до аналогічних злочинів гітлерівців в Україні та у поневолених країнах.

У всій Європі нацисти широко використовували практику колективної відповідальності та відплатні каральні акції, влаштовуючи криваві розправи над місцевим населенням як покарання за якісь провини: диверсії, вбивства, відкриту непокору. За одного вбитого німця гітлерівці 10 червня 1942 р. знищили у селі Лідіце поблизу Праги (Чехія) 320 осіб. За одного викраденого німця в селищі Орадур-сюр-Глан (Франція) гітлерівці 10 червня 1944 р. вбили 642 особи і спалили містечко. За загибель кількох німців у селі Хатинь (Білорусь) 22 березня 1943 р. німці знищили 146 осіб. За вбитих радянськими партизанами одного німецького солдата і поліцая гітлерівці 23 вересня 1942 р. знищили українські Кортеліси та розстріляли усіх його 2 875 мешканців, у тому числі 1 620 дітей; спалили 715 садиб. Загалом, у роки Другої світової війни в Україні знищено 334 населені пункти⁶. За підрахунками Українського інституту національної пам'яті під час німецької окупації в Україні було спалено не менше 670 населених пунктів⁷. Як правило, села знищувалися за скоєнні диверсії та терористичні акти. У багатьох випадках до каральних акцій окупантів спонукали відверто провокаційні дії радянського підпілля, основу якого складали співробітники НКВД та їхні агенти.

Найбільшою стала трагедія містечка Корюківка на Чернігівщині, у якому 2–3 березня 1943 р. німецькі та угорські військові вбили 7 тис. людей: чоловіків, жінок, старих і дітей та спалили 1 290 будинків із 1300⁸. Каральна акція у Корю-

⁵ Крутиков Б. Життя прожить – не поле перейти. *Рівненський обласний краєзнавчий музей* (далі – РОКМ). КН 27244. III Д14019. Арк. 207.

⁶ Легасова Л., Шевченко М. Спалені села (1941–1944): український вимір трагедії. *Сторінки воєнної історії України*. 2010. Вип. 13. С. 155.

⁷ Кривда М. Трагедія, яку довго замовчували. *Голос України*. 2019. 1 березня. С. 8.

⁸ Там само.

ківці – наймасштабніша трагедія одного населеного пункту в Європі періоду Другої світової війни. В Олевську, на Житомирщині, 12 липня 1943 р. вбито 3 236 осіб, з них 1 698 дітей і підлітків⁹. Найбільше сіл було знищено на Житомирщині – 112, у Сумській області – 65, Чернігівській – 41, Львівській – 1¹⁰. За іншими даними, на Львівщині спалено 38 сіл¹¹. Тут варто наголосити, що у жодному із цих випадків ніхто і ніде не говорив про геноцид, а лише про невинуваті з точки зору міжнародного права воєнні злочини.

В історії із Гутою Пеняцькою сталося інше – 26 лютого 2018 р. президент Республіки Польща офіційно назвав воєнний злочин у Гуті Пеняцькій геноцидом поляків і ще й приписав його виключно українцям, що не відповідає дійсності. Наголошую: сказане не узгоджується ні з десятками, а сотнями доказів, які спростовують ним сказане, починаючи від твердження про «мирних і невинних обивателів», яких нібито вбивали «українські солдати», і закінчуючи безпідставними звинуваченнями дивізії СС «Галичина» та УПА в здійсненні геноциду щодо поляків Гути Пеняцької.

3. Айнзатцгрупа «Рейнгольд»

Насправді каральну акцію у Гуті Пеняцькій здійснила айнзатцгрупа «Рейнгольд» під керівництвом оберштурмбанфюрера СС Бока, що засвідчено протоколом наради засідання у Львові 7 березня 1944 р. Військової Управи Українського Центрального Комітету, зокрема звітами членів управи доктора Любомира Макарушки і сотника Михайла Хроновята про свої інспекційні поїздки у підрозділи 4-го галицького добровольчого полку СС¹².

Фрідріх-Вільгельм Бок – фанатик-нацист, з осені 1939 р. він служив у щойно сформованій у Сілезії 4-й поліцейській дивізії СС, яка брала активну участь у боротьбі з рухом опору та в антиєврейських акціях на території окупованої Польщі. 1943 р. Ф. В. Бок призначено командиром цієї ж дивізії.

У лютому 1944 р. Ф. В. Бок здійснював керівництво кількома айнзатцгрупами, які боролися з радянськими партизанами біля Жовкви, Кам'янки Струмилової, Радехова і Лопатина. Про участь Бока як керівника цих айнзатців (бойових дій) згадує член Військової управи УЦК доктор Любомир Макарушка¹³. Сам Ф. В. Бок керував каральною акцією і у Гуті Пеняцькій, причому з літака, про що йдеться у звіті очевидця Михайла Хроновята¹⁴. Про цей біплан, який у день знищення Гути Пеняцької літав над селом, спочатку високо, а після його здобуття знизився, згадува-

⁹ Кривда М. Трагедія, яку довго замовчували...

¹⁰ Див.: Вінок безсмертя. Книга-меморіал. Київ, 1988.

¹¹ Легасова Л., Шевченко М. Спалені села. С. 166.

¹² Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі –ЦДА-ВО України). Ф. 3971. Оп. 1. Спр. 23. Арк. 42–46; Колісник Р. Військова Управа та Українська Дивізія Галичина. Київ: Ярославів Вал, 2009. С. 214.

¹³ Колісник Р. Військова управа та українська Дивізія Галичина. С. 214.

¹⁴ ЦДАВО України. Ф. 3971. Оп. 1. Сп. 23. Арк. 45.

ли очевидці: українці сусідніх сіл і поляки, яким удалося врятуватися¹⁵. Чисельність військ айнзанцгрупи «Рейнгольд», які взяли участь в оточенні, штурмі та знищенні Гути Пеняцької мала складати не менше 2 тис. чоловік без врахування резервів.

До складу цієї айнзанцгрупи командування військ поліції дистрикту «Галичина» включила і підрозділи трьох рот: четвертої, п'ятої і шостої 4-го галицького добровольчого полку СС (офіційна німецька назва: «SS-Galizische Freiwilligen Regiment»). У цьому полку українці служили тільки простими стрільцями, тобто рядовими; старшинами і офіцерами у них були лише арійці – німці й польські-фольксдойчі. Наприклад, 4-ю важкою ротою, яка під час штурму села вранці 28 лютого 1944 р. з мінометів обстріляла Гуту Пеняцьку, командував гауптштурмфюрер СС, поляк-фольксдойч Евардер Курковський.

Незважаючи на те, що у полку служили українці, які добровільно зголосилися збройно боротися з більшовизмом, сам полк не входив до складу дивізії СС «Галичина» і підпорядковувався не військам СС, а військам поліції. Тобто 4-й галицький добровольчий полк СС і дивізія СС «Галичина» – то зовсім різні воєнні формації в лавах німецьких збройних сил, які ніколи не мали спільного штабу і єдиного керівництва. Проте у 4-го галицького добровольчого полку СС і 4-ї поліцейської моторизованої дивізії СС таке спільне керівництво було – то командування СС і поліції Галицького округу. Ось і пояснення, чому до складу айнзанцгрупи «Рейнгольд» включили три роти 4-го галицького добровольчого полку СС. Це перше. І друге. Німці називали воєнні підрозділи, які здійснювали бойові і каральні операції проти партизанів, не ротами, батальйонами чи полками, як то було у фронтових військах, а айнзанцгрупами, бо до їхнього складу залучалися не тільки основні сили певної воєнної формації, а й інші воєнізовані частини, які знаходилися поблизу зони бойових дій. Основу айнзанцгрупи «Рейнгольд» склали підрозділи 4-ї поліцейської моторизованої дивізії СС, тобто безпосередні підлеглі Ф. В. Бока, які вже мали чималий досвід участі в різноманітних бойових діях і репресіях У цій дивізії служили не лише німці, а й поляки і чехи з Сілезії. У списку із 960 офіцерів дивізії близько ста мали виразні польські прізвища та імена.

Про те, що німецькі солдати, які брали участь у пацифікації Гути Пеняцької, розмовляли «польською мовою зі сілезьким акцентом» згадують польські очевидці подій. Зокрема Стефанія Ясіньська сказала: «Село оточили з усіх сторін солдати в німецьких мундирах під білими маскувальними одягами... **Солдати розмовляли по-німецьки, по-українськи і навіть по-польськи з сілезьким акцентом.** Казали, що наближається фронт, тому мешканців вивозять до робіт в Німеччину»¹⁶. (Тут і далі виділено автором. – Д. Ч.). Подібне стверджував Францішек Боньковський: «Якийсь вояк до нас підійшов і сказав **по-польськи із сілезьким акцентом:**

¹⁵ Загоруйко С.О. Спогади. *Культура і життя*. 2018. 19 жовтня. С. 6; Довгань П. А. Спогади. *Культура і життя*. 2018. 12 жовтня. С. 6; Bąkowski W. Zagłada Huty Pieniackiej. Krakow, 2001. S. 145–146; Komański H., Siewierka Sz. Ludobojstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na Polakach w wojewodstwie tarnopolskim. 1939–1946. Wrocław: Norton. 1999. S. 595.

¹⁶ Bąkowski W. Zagłada Huty Pieniackiej. S. 76.

«Матка, сховайся з темі дзеткі»¹⁷. Є й інші свідчення очевидців про німецьких солдатів із поляків-сілезців і не тільки тих, хто брав участь у каральній акції, а й про перебування їх у сусідніх населених пунктах взимку 1944 р.

Про сілезьких поляків у німецькому війську згадує і колишній мешканець хутора Урсулін поблизу с. Волохи (тепер Підгір'я) Сулімір-Станіслав Жук. У книзі спогадів він пише, що у середині лютого 1944 р. в сусідньому селі Пониква «в палаці графа Бохенського перебувала військова частина Вермахту... **Серед заквартированих там німців були сілезці, з якими можна було порозумітися**»¹⁸. Про згаданий С. С. Жуком підрозділ німецького війська йдеться і у спогадах Мечислава Біневича з Гутиська Брідського, який розповів, що у середині лютого 1944 р., тобто напередодні знищення Гути Пеняцької, у Поникві (8 км на північ від Гути Пеняцької) в палаці графа Бохенського перебував відділ Вермахту. Солдати цього відділу квартирували не лише у селі Поникві, а й у сусідньому селі Волохи (тепер Підгір'я, що за 6 км на північний захід від Гути Пеняцької). «У моєї тітки, – продовжував Мечислав Біневич, – проживав німецький підофіцер, який розмовляв по-чеськи і виконував роль перекладача»¹⁹. Цей факт теж свідчить, що той німецький підрозділ сформували у Сілезії, а в ньому, окрім німців і поляків, служили також чехи.

Добре відомо, що в роки окупації у Підгорецькому палаці перебував німецький воєнний гарнізон і діяв госпіталь. Солдати цього гарнізону **вільно спілкувалися польською мовою з місцевими жителями** і вимінювали у них харчі та горілку на замкові меблі, дзеркала, годинники, ікони, картини²⁰. Підгірці розташовані за 12 км на захід від Гути Пеняцької.

Про перебування солдатів-сілезців, які у лютому 1944 р. базувалися у палаці в Підгірцях, згадала і польська журналістка Юстина Вось, яка у 1989 р. розмовляла з очевидцями і від них отримала таку інформацію. Зокрема вона зазначила, що ті «сілезці хотіли дезертирувати з німецької служби»²¹.

Присутність німецьких солдатів Гітлера з числа поляків-сілезців, які в середині лютого 1944 р. квартирували у сусідніх із Гутою Пеняцькою Поникві, Волохах і Підгірцях, документально засвідчена польськими авторами С. С. Жуком, Г. Кومانським, Щ. Секеркою та Ю. Вось. Але ці дослідники згадали німецьких солдатів з числа поляків-сілезців у контексті інших подій, про які писали. Цілковито зрозуміло, що те німецьке військо, сформоване у Сілезії, мусило квартирувати не лише в Поникві, Волохах і Підгірцях, а й у багатьох інших населених пунктах поблизу Гути Пеняцької.

¹⁷ Bonkowski Franciszek. Wspomnienie. URL: [https:// youtube.com /watch?v = n9m61 = Sswuel](https://youtube.com/watch?v=n9m61=Sswuel) (дата звернення: 05.10.2019).

¹⁸ Żuk S.S. Skrawek piekła na Podolu. Warszawa; Kraków. 2015. S. 92.

¹⁹ Komański H., Siekierka Sz. Ludobojstwo... S. 562

²⁰ Чобіт Д. Реліквії Підгорецького замку. *Пам'ятки України: історія та культура*. 2017. № 2. С. 64.

²¹ Woś J. Huta Pieniacka – czwarta rano. *Nowiny* (далі – Dziennik PZPR). 1989. 2 kwietnia. S. 4.

Радянський партизан Б. Харитонов теж згадує, що під час каральної акції німецькі солдати їхали на селянських саях і з інших сіл, зокрема Батькова, що за 12 км на південь від Гути Пеняцької²². В інформації ОУН за період від 30 січня до 15 лютого 1944 р. у розділі «Німці» записано: «Дня 14. II. в с. Ясенів (7 км на північний захід від Гути Пеняцької. – Д. Ч.) заквартирувало 2 сотні війська. Говорять ці вояки, що будуть поборювати партизан. Поки що перевели ревізії в наших селян, не знайшли нічого»²³. Ця ж інформація опублікована у 24-му томі «Літопису УПА. Нова серія» з посиланням на Галузевий архів СБУ²⁴. Отже, в сусідньому з Гутою селі Ясенів 14 лютого 1944 р. розташувалося дві сотні німецьких солдатів, вони повідомили про мету свого прибуття – боротьбу з радянськими партизанами. Для цього німці провели «ревізії», тобто обстеження сусідніх сіл.

Ні Б. Харитонов, ні інформація ОУН не визначають етнічної належності німецьких солдатів, бо, на відміну від польських авторів, вона їх не обходила, але, мабуть, що то теж були сілезці з 4-ї поліцейської моторизованої дивізії СС. На те вказують факти. Солдат 4-го галицького добровольчого полку СС Дмитро Гуменюк, учасник першої сутички під Гутою Пеняцькою 23 лютого 1944 р., писав: 6-ту роту, в якій він служив, 30 лютого 1944 р. із Суховолі, що під Бродами, перевели на постій у село Гавареччина біля Золочева. За словами Д. Гуменюка у цьому селі вони «довідалися про спалення Гути Пеняцької німцями з Олеська»²⁵. Тоді в монастирі капуцинів містечка Олесько дислокувався великий німецький гарнізон, штаб якого знаходився у Буську.

Про німецьких солдатів-поляків, які 28 січня 1944 р. прибули з Буська у село Нивиці для боротьби з партизанами загону НКВД спеціального призначення «Победітелі», пише у книзі про Топорів М. Сусол: «Лиш банда (мається на увазі загін полковника Д. Медведєва. – Д. Ч.) забралася, як під вечір німці таки приїхали, було їх близько 100 чоловік. Говорили по-польськи, були то фольксдойчери»²⁶. Як відомо, в роки Другої світової війни українці презирливо називали фольксдойчерами усіх поляків, які служили окупантам. У даному випадку німецькі солдати могли і не мати статусу фольксдойчів – то, швидше за все, були поляки-сілезці, громадяни Третього рейху, тому вони й спілкувалися польською мовою.

У Буську, очевидно, знаходився штаб 4-ї поліцейської дивізії СС. Відомо, що у тамтешньому палаці графів Бадені в роки війни перебував великий німецький гарнізон, один з підрозділів якого 28 січня 1944 р. виїжджав у село Нивиці; його солдати говорили польською мовою. Якщо виходити з того, що айнзатци (бойові операції) здійснювалися під керівництвом оберштурмбанфюрера СС Ф. В. Бока на просторі від Жовкви, Кам'янки Струмилової на заході до Бродів і Золочева на сході, то кращого місця як Буськ годі було знайти. Місто знаходилося у центрі

²² Харитонов Б.П. На исходе ночи. Львов: Каменярь, 1978. С.182.

²³ ЦДАВО України. Ф. 3833. Оп. 1. Спр. 126. Арк. 43.

²⁴ Золочівська округа ОУН: організаційні документи 1941–1952 / упоряд. М. Романюк. *Літопис УПА*. Нова серія. Київ; Торонто, 2014. Т. 24. С. 67.

²⁵ Гуменюк Д. Спогади про буремні роки визвольних змагань. Львів, 2007. С. 14.

²⁶ Сусол М. Топорів за волю України. Львів, 2010. С. 103.

театрі бойових дій, до Львова було теж недалеко – 50 км; окрім цього, просторий і розкішний палац графів Бадені та комплекс прилеглих до нього споруд давав змогу розмістити там не лише штаб, а цілий батальйон.

Якщо виходити з того, що у 4-й поліцейській моторизованій дивізії СС нараховувалося не менше 10 тис. чоловік, а взимку 1944 р. її головне завдання полягало у боротьбі з радянськими партизанами у прифронтовій зоні дистрикту «Галичина», то на цій території всі значні населені пункти, у яких знаходилися великі будівлі, такі як палаци, монастирі, школи, гімназії, суди, використовувалися для розміщення військ, що й спостерігалось в окрузі Гути Пеняцької.

Варто зазначити, що у списку із 960 офіцерів 4-ї поліцейської моторизованої дивізії СС майже сто мали яскраво виражені польські прізвища та імена: Галлер Антон, обершарфюрер; Гай Антон, унтершарфюрер; Гадамовські Євген, обершарфюрер; Карніцкі Гюнтер, гауптшарфюрер; Конопацкі Рудольф, шарфюрер; Кучера Йозеф, унтершарфюрер; Олейнік Едмунд, штурмбанфюрер; Пацкевіч Герберт, гауптштурмфюрер; Рестецкі Ганс, гауптштурмфюрер; Шлапак Вальтер, унтерштурмфюрер; Томашевські Вільгельм, оберштурмфюрер; Урбановіч Ганс, оберштурмфюрер; Волянські Ганс, гауптштурмфюрер; Віткус Владислав, унтерштурмфюрер; Вуйт Лотгар, гауптштурмфюрер. Деякі польські прізвища мали одразу кілька німецьких офіцерів, які служили «гітлерівському Третьому рейху». Наприклад, прізвища Прус і Шуберт у списку зустрічаються двічі, Галлер – тричі.

Отже, у середині лютого 1944 р., напередодні загибелі Гути Пеняцької, німецькі гарнізони постійно перебували у Підкамені (16 км на схід від Гути Пеняцької), Ясенові – 7 км на північний захід, Підгірцях, що за 12 км на захід, Поникві – 8 км на північ від села. То були відстані, які дозволяли впродовж двох-трьох годин на селянських санях доїхати до Гути Пеняцької. В недалеких від неї селах Пониква, Волохи і Підгірці перебувало німецьке військо, в якому служили сілезці, тобто сілезькі поляки, у цьому не повинно бути жодних сумнівів, бо засвідчено ці факти польськими очевидцями і дослідниками. То очевидно були підрозділи 4-ї поліцейської моторизованої дивізії СС. До цієї дивізії відносилися й підрозділи, які дислокувалися у Ясенові, Батькові, Олеську та інших селах і містечках. Воєнні частини дивізії розквартирувалися по-ротно і по-батальйонно, в залежності від завдань, які перед ними стояли і приміщень, у яких їх поселяли. Тобто увесь простір від Жовкви і Кам'янки-Струмилової до Радехова, Лопатина, Бродів і Золочева взимку 1944 р. займали війська 4-ї поліцейської моторизованої дивізії СС, сформованої у жовтні 1939 р. в Сілезії з тамтешніх німців, поляків і чехів. Солдати-поляки у дивізії складали майже половину особового складу. Саме айнзантцгрупа цієї дивізії на чолі з оберштурмбанфюрером СС Фрідріхом-Вільгельмом Боком 28 лютого 1944 р. і знищила Гуту Пеняцьку. Розглянемо обставини, які стали причинами каральної акції та призвели до жакливої трагедії села.

4. Витоки напруги

До Другої світової війни жодних міжетнічних конфліктів ні у Гуті Пеняцькій, ні у сусідніх селах зафіксовано не було – українці, поляки, австрійці, євреї проживали у цілковитій злагоді. Усе змінилось під час війни.

Найголовнішою причиною виникнення напруженості в польсько-українських відносинах, що призвели до міжетнічного конфлікту, стала політика польського емігрантського уряду у Лондоні, який ставив за мету відновлення на Західній Україні своєї влади та включення українських земель до складу так званої Великої Польщі. На жодні переговори та компроміси з українцями, які прагнули до Незалежності України, польський уряд не йшов і подібне вимагав від підлеглих йому підпільних структур, насамперед Армії Крайової (АК). Більше того, за прямими вказівками лондонських урядовців прокотилася хвиля терористичних актів фізичного знищення авторитетних українців, які могли стати на заваді будівництву Великої Польщі на українських етнічних землях від Сяну і Західного Бугу до Збруча. Акти цього жахливого терору охопили багато українських сіл і міст Холмщини, Підляшшя, Надсяння, Лемківщини, Волині, Поділля, Прикарпаття. Все почалося навесні 1942 р. на Холмщині та Підляшші, згодом польський терор перекинувся на Волинь та Галичину.

Взимку 1943–1944 рр. акти терору та розбійних нападів польських бойовиків на українців відбулися і в сусідніх із Гутою Пеняцькою селах. Особливо резонансними стали вбивства родини директора української школи у селі Ясенів Івана Вавріна напередодні Святого вечора 6 січня та греко-католицького священника Мартина Балюти наступного дня, на саме Різдво 7 січня 1944 р., поблизу села Жарків, що у 4-х км північніше Гути Пеняцької²⁷. Тут варто зазначити промовисту обставину.

Разом зі священником Мартином Балютою від рук польських бойовиків загинула його покоївка Ганна Войцеховська, близька родичка командира АК Гути Пеняцької Казимира Войцеховського. Священник прямував саньми з Ясенова на різдв'яну відправу Служби Божої до Жаркова, що в 4-х км, а Ганна поїхала разом із ним і фурманом, аби провідати на свята батьків. До Жаркова сани не доїхали, усіх трьох: священника, фурмана і покоївку польські бойовики замордували. Батьки дочку живою вже не побачили.

Батько Ганни, поляк з Гути Пеняцької, Стах Войцеховський одружився з україною Катериною і пристав за зятя у Жарків. У них було четверо дітей: Петро, Ганна, Марія і Люба. Старший син Петро виріс українським патріотом і пішов добровольцем у дивізію «Галичина», у рядах якої загинув під Бродами влітку 1944 р.. Взимку 1944 р. Петро Войцеховський у складі дивізії СС «Галичина» проходив воєнний вишкіл у Франції. Про це добре знали у Жаркові та в Гуті Пеняцькій. За це польські бойовики Гути Пеняцької вважали Стаха Войцеховського та його дітей зрадниками польського народу, тому й жорстоко розправилися над вісімнадцятирічною Ганною Войцеховською. Ці та інші вбивства відомих українців місцеве населення пов'язувало лише із польськими бойовиками Гути Пеняцької, у якій діяла одна з найбільших баз АК у Галичині²⁸.

²⁷ Загоруйко Р. Повернення зі справжнього пекла. Спогади-мемуари учасника національно визвольних змагань ОУН та УПА. 2-ге вид. доп. Новий Розділ, 2004. С. 75; Коць П. А. Спогади. *Культура і життя*. 2018. 19 жовтня. С. 5.

²⁸ ЦДАВО України. Ф. 3833. Оп. 1. Спр. 26. Арк. 43; Українсько-польські стосунки в 1942–1947 роках у документах ОУН та УПА. Львів, 2011. Т. 1. С. 339, 696; Літопис УПА. Нова серія. Золочівська округа ОУН: організаційні документи 1941–1952 / упоряд. М. Романюк. Київ; Торонто, 2014. С. 67.

Неабияку напругу викликала і співпраця польського підпілля Гути Пеняцької з радянськими партизанами та НКВД. Згідно з документами Українського штабу партизанського руху (УШПР) і мемуарів партизанів за період з осені 1943 до березня 1944 р. у Гуті Пеняцькій періодично перебувало щонайменше 12 радянських партизанських загонів і цілих з'єднань. Зокрема, загін «За Київ» з'єднання імені Хрущова під командуванням Ніколайчика та ціле з'єднання імені Сталіна на чолі з полковником Шукаєвим прибули сюди на перепочинок у березні 1944 р., тобто вже після знищення села німецьким військом. Партизанських з'єднань імені Сталіна і Хрущова було більше десяти, тому аби їх розрізнити в архівних фондах обов'язково вказують ім'я командира.

Віддалена від головних шляхів Гута Пеняцька тривалий час служила добре налагодженим опорним пунктом для радянських партизанів у їхніх рейдах територією Західної України; вона була перетворена на добре укріплений і озброєний пункт з окопами, кулеметними гніздами, суцільною огорожею з колючого дроту і цілодобовими чергуваннями на сторожових постах по всьому периметру села та на підступах до нього. Тут діяла одна з найбільших баз АК в Галичині. Свідок Леопольд К. у показах польському слідству зазначив, що Гута Пеняцька «з усіх боків окопана, там були засіки, “як на фронті”, члени АК постійно несли службу»²⁹. Подібне говорили й українські очевидці³⁰. Тому не випадково радянські партизани називали Гуту Пеняцьку фортецею³¹. Тобто село зовсім не було мирним, як то намагаються подати перед світом нинішні польські політики.

5. База АК, радянських партизанів і НКВД

Глуха, звідусіль оточена лісами, Гута Пеняцька стала пунктом, у якому партизани зупинялися для перепочинку, поповнення запасів харчів та фуражу; звідси вони робили вилазки у навколишню місцевість, де здійснювали диверсії та терористичні акти. Чисельність партизанських загонів і з'єднань, що тут побували, становила від сотні до двох тисяч осіб. Усі вони потребували харчів. У цьому й криється причина постійних грабежів українських селян з довколишніх сіл, у яких забирали зерно, борошно, картоплю, худобу, свині, птицю та інші продукти, а також одяг, взуття.

Партизанам було заборонено грабувати польське населення – лише українців, що посилювало міжнаціональну напругу, особливо з огляду на те, що у грабунках радянських партизан довколишніх сіл брали участь поляки Гути Пеняцької.

Особливо зловісну роль у трагічній долі Гути Пеняцької відіграв підрозділ загону НКВД спеціального призначення «Победітелі» на чолі з лейтенантом Борисом Крутіковим, який від 10 січня 1944 р. постійно, впродовж півтора місяця, базувався у цьому селі. Вказаний загін, чисельність якого на середину лютого становила біля сотні бійців, забезпечував здійснення у Львові терористичних актів групою розвідника-терориста М. Кузнєцова.

²⁹ Wałowski W. Zagłada Huty Pieniackiej. S. 131.

³⁰ Коць П.А. Спогади. *Культура і життя*. 2018. 19 жовтня. С. 5; Матвіїв П. Г. Спогади. *Культура і життя*. 2018. 19 жовтня. С. 7.

³¹ Медведев Д. Сильные духом. Київ: Политиздат, 1981. С. 400; Харитонов Б. П. На исходе ночи. С. 46.

Головне завдання Крутікова полягало в сприянні розвідувально-терористичної діяльності у Львові групи Миколи Кузнецова, якого партизани тоді знали як Грачова Миколу Васильовича. Підрозділ Крутікова підстраховував Кузнецова, усіляко сприяв йому і мав забезпечити його прикриття та відступ у випадку небезпеки, однак із цим завданням група не впоралася.

Спеціальна комісія НКВД СРСР, за участі кількох генералів і полковників, яка 4 травня 1945 р. засідала у Москві на сумнозвісній Луб'янці, вину за загибель М. Кузнецова поклала саме на Бориса Давидовича Крутікова. Йому «пришили» «ізмєну Родіне», обізвали «предателем» і «врагом народа». Однак Б. Крутікову таки вдалося уникнути арешту та репресій. Про історію з комісією та своїм тривалим переховуванням розповів сам Б. Крутіков у спогадах, машинопис яких зберігається у Рівненському краєзнавчому музеї³². Цей випадок є яскравим доказом того, що підрозділ Крутікова, який півтора місяця базувався у Гуті Пеняцькій, мав пряму і безпосередню причетність до гучних терактів, здійснених М. Кузнецовим та його спілниками у Львові та відплатних розстрілів гітлерівцями у місті заручників – українців і поляків.

Тобто, з вини бандитсько-терористичної шайки НКВД, яка діяла у Гуті Пеняцькій взимку 1944 р., у Львові загинуло понад три тисячі цілком мирних і невинних людей.

Енкаведисти Крутікова, зокрема Харитонов, Воробйов, Кобеляцький і Пастухов, періодично виїжджали з Гуті Пеняцької до Львова, де теж здійснювали теракти. Супроводжували їх місцеві вояки АК. «Із села по адресах гутників Ковальчуковських, Федичковських й інших відправляли у місто розвідників. – Писав Б. Крутіков. – В Казимира Войцеховського у Львові проживав батько. Для нас то був цілий скарб. Старий, безногий кравець Антон Янович Войцеховський у своїй невеличкій квартирі на Замарстинівській вулиці приймав клієнтів, добротню шив верхній одяг»³³. Така висока оцінка конспіративної квартири має просте пояснення – кравця часто відвідували клієнти, тому чужі не привертали надмірної уваги та не викликали зайвих підозр.

Про вояжі енкаведистів із Гуті Пеняцької до Львова і назад неодноразово згадує Д. Медведєв: «Через два тижні Харитонов з Воробйовим повернулися самі. Вони доповіли про свою діяльність і про дії Пастухова і Кобеляцького. Їхній поспішний від'їзд із Львова був викликаний масовими репресіями, які розпочалися у місті після того, як невідомою особою був вбитий на вулиці віце-губернатор Галичини Отто Бауер»³⁴. Чим конкретно займалися у Львові відправлені Б. Крутіковим Пастухов, Воробйов, Харитонов і Кобеляцький, Д. Медведєв не пише, але у його спогадах є короткі згадки про те, що Пастухов у Львові застрелив якогось агента³⁵. Кобеляцький двома пострілами з кольта вбив німецького підполковника, а згодом і

³² Крутіков Б. Жизнь прожить – не поле перейти. РОКМ. КН27244. III Д14019. Арк. 245–246.

³³ Крутіков Б. Жизнь прожить – не поле перейти. РОКМ. КН27244. III Д14019. Арк. 206.

³⁴ Медведєв Д. Сильные духом. С. 432.

³⁵ Там само. С. 441.

генерала³⁶. Ті ж Пастухов з Кобеляцьким, за словами Д. Медведєва, розстріляли у Львові й німецький воєнний патруль, який намагався їх перепинити³⁷. За словами полковника КГБ Теодора Гладкова лише двоє енкаведистів – Пастухов і Кобеляцький, які курсували між Гутою Пеняцькою і Львовом, «знищили близько двадцяти гітлерівських офіцерів і агентів СД»³⁸.

Отже, всі бійці загону НКВД спеціального призначення «Победітелі» – й ті, які прибули до Львова прямо із Цуманських лісів, і ті, що приїхали з Гути Пеняцької від Крутікова, займалися у Львові терором. З воєнної точки зору скоєні ними вбивства не мали жодного воєнного значення і ніяк не могли вплинути на хід протистояння та бойових дій німецьких і радянських військ. Вказані акти вибіркового терору переслідували зовсім іншу мету – викликати репресії німецьких окупантів, що мало налаштувати проти них місцевих жителів, викликати у них злобу і ненависть. Таке потрібно було для того, аби на фоні німецьких репресій створити Червоній армії та радянській владі ореол визволителів. Для цього НКВД й використовувало провокації.

Про те, що провокації були складовою радянського підпілля і партизанського руху, розповів ад'ютант начальника Українського штабу партизанського руху (УШПР), капітан Русанов: «Власне вони так і здійснюють диверсійні акти, щоб винуватим виявилось місцеве населення».³⁹ Тобто провокування німецьких окупантів до відплатних каральних акцій проти місцевого населення стало звичною практикою радянських партизанів. УШПР і НКВД, який ним керував, добре знали, що за диверсії, а особливо теракти німецькі окупанти у якості каральних акцій свідомо знищували села разом із людьми. Мета провокування гітлерівців до каральних акцій була різною. Каральні акції гітлерівців налаштовували проти них населення і створювали ситуацію для осуду злочинів фашизму. Друга полягала у тому, що руками німців російські комуністи нищили своїх ворогів – українських націоналістів, а наприкінці 1943 – на початку 1944 рр. – ще й польські бази АК.

Вважаємо, що радянський партизанський рух в Україні не так шкодив гітлерівцям, як місцевому населенню, створював для нього нестерпні умови життя. Диверсії, терор і зумисні провокації викликали репресії з боку окупантів. Постійні грабежі селян партизанами та каральні акції німецьких військ породжували страх, злість, невизначеність. У цій ситуації біда воєнного лихоліття відсунула далеко на другий план пам'ять про нещодавні катастрофи: Голодомор 1932–1933 років і масові довоєнні репресії сталінського режиму.

Одне із основних завдань партизанських загонів НКВД спеціального призначення якраз і полягало у тому, аби переконати населення окупованих територій, що життя при німецьких окупантах набагато гірше, ніж при більшовиках. Однак указана сторінка радянського партизанського руху й досі залишається маловивченою.

³⁶ Там само. С. 452, 454.

³⁷ Там само. С. 454.

³⁸ Див.: Гладков Т. Легенда советской разведки – Н. Кузнецов. Москва: Вече, 2001. С. 312.

³⁹ Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953: у 2-х кн. Київ: «Либідь» «Військо України». 1994. Кн. II. С. 41.

У комуністичні часи матеріали Українського штабу партизанського руху мали гриф «Совершенно секретно» і дослідникам не надавалися. Документи про діяльність партизанських загонів НКВД спеціального призначення і досі залишаються недоступними, вони зберігаються насамперед в Архіві ФСБ у Москві й дослідникам не видаються.

Група Крутікова втратила рацію, тому повідомлення передавали через своїх довірених агентів. «Зв'язок міських розвідників з нами підтримувався поштовою кореспонденцією спеціальними посланцями – жителями Гути Пеняцької», – пояснював Борис Давидович⁴⁰. Для цього між селом і Львовом було налагоджено рух кур'єрів. Поїздки здійснювалися в основному через Золочів, інколи й через Броди. У Золочеві енкаведисти мали свого надійного зв'язкового, який на конях доставляв їх у Гуту Пеняцьку навіть серед ночі⁴¹.

6. Терористичні акти у Львові й Гута Пеняцька

Терористичні акти у Львові та пов'язані з ними події у Гуті Пеняцькій відбувалися на фоні наближення до Галичини взимку 1944 р. німецько-радянського фронту. У місті активізували роботу радянські розвідники, зокрема із загону НКВД спеціального призначення «Победітелі», очолюваного полковником Д. Медведєвим.

31 січня 1944 р. у штабі Люфтваффе у Львові розвідник-терорист Микола Кузнецов, який діяв у формі німецького гауптмана з документами на ім'я Пауля Зібберта, застрілив підполковника Ганса Петерса і старшого капрала Зейделя⁴². 9 лютого М. Кузнецов пострілами з пістолета впритул на вулиці, поблизу музею Івана Франка, вбив віце-губернатора Галичини Отто Бауера та начальника канцелярії президії губернаторства доктора Гейдріха Шнайдера⁴³. Втікаючи до автомобіля, за кермом якого перебував В. Белов, М. Кузнецов на всю вулицю вигукував: «Слава Україні!»⁴⁴. Так провокатор намагався спрямувати відплатну акцію німців на українських націоналістів.

Під час цього теракту агент НКВД та водночас активний член польського підпілля Ян Камінський з віконця легкового автомобіля чергами з автомата вбив німецького вартового і водія «Мерседеса», який саме приїхав за О. Бауером та О. Шнайдером⁴⁵. 13 лютого 1944 р. усі львівські газети опублікували некрологи про вбивства віце-губернатора Отто Бауера і керівника канцелярії президії губернаторства Гейдріха Шнайдера. У некролозі йшлося, що віце-губернатор доктор Отто Бауер і керівник його канцелярії впали жертвами «більшовицького нападу». Як бачимо, окупаційна влада добре знала, хто здійснив вбивства. Терористичні

⁴⁰ Крутиков Б. Д. Жизнь прожить – не поле перейти *РОКМ*. КН27244. ШД14019. Арк. 207.

⁴¹ Там само. Арк. 212.

⁴² Боротьба трудящих Львівщини проти німецько-фашистських загарбників (1941–1944 рр.): зб. док. і мат. Львів: Вільна Україна, 1949. С. 175–176.

⁴³ Там само. С. 174–75.

⁴⁴ Шанковський Л. Спогади Д. Шумука у світлі фактів. *Визвольний шлях*. 1975. Кн. 4 (квітень). С. 438.

⁴⁵ Лукин А. Львовский аккорд. *Вокруг света*. 1967. № 5. С. 26.

акти, скоєні М. Кузнецовим у Львові, спричинили масові репресії проти цивільних мешканців. З метою відплати та залякування населення гітлерівці проводили у місті облави, арешти, розстріли. Усього у Львові розстріляно три тисяч заручників: українців і поляків. Про ці події Д. Медведев писав: «Після цього акта відплати у Львові створилася надзвичайно напружена обстановка. Жандармерія лютувала, розправлялась з усіма, хто видавався хоч трохи підозрілим. Залишатися в місті без документів стало небезпечно. Ось тоді Харитонов і Воробйов залишили Львів і поїхали в Гуту Пеняцьку»⁴⁶. Вказане є ще одним промовистим свідченням зв'язку львівських терактів із Гутою Пеняцькою.

Численні джерела, зокрема спогади та мемуари радянських партизанів, вказують на Гуту Пеняцьку як на базу радянських терористів у роки Другої світової війни, зокрема у січні – лютому 1944 р. Тривале перебування у селі значної кількості радянських партизанів та їхні дії створювали загрозу для місцевих. Це добре розумів енкаведист Б. Крутіков. У його розповіді про Гуту Пеняцьку, опублікованій М. Тороповським, є такі слова: «Жителі села нашої групі дуже допомагали. По-перше, знаючи, чим це їм загрожує, селяни протягом півтора місяця надавали нам прихисток, ділилися харчами»⁴⁷. Отже, мешканці Гути Пеняцької розуміли, що їм за співпрацю з радянськими партизанами загрожує небезпека. Цілком очевидно, що небезпека могла йти лише від окупаційної адміністрації та німецького воєнного командування, яке постійно протидіяло радянським партизанам та жорстоко карало всіх, хто їм допомагав.

Після терактів, здійснених М. Кузнецовим та його спільниками у Львові, гестапо, німецька служба безпеки, жандармерія та поліція вжили заходів щодо пошуків зловмисників. Указані заходи охопили не лише Львів, а й інші міста і села Галичини, особливо прифронтової зони, до якої належали Радехівщина, Брідщина і Золочівщина.

Вже після війни про ці події згадував енкаведист Степан Петрович Пастухов, який не раз виїжджав із Гути Пеняцької на розвідку і теракти до Львова: «Фашисти всі в'їзди і виїзди перекрили, оголосили п'ятиденний траур і, звичайно, влаштували розшуки по всьому місту... місто, особливо центр, прямо-таки було набите гітлерівцями. Патруль за патрулем, перевірка за перевіркою, облава за облавою. Дуже навіть просто можна було попастися»⁴⁸.

Про масові арешти, обшуки та облави пише й інший боєць групи Крутікова Б. Харитонов, який саме тоді перебував у Львові: «З'являтися на вулицях без документів стало смерті подібно. Відсиджуватися у квартирі було ще небезпечніше»⁴⁹. Далі Б. Харитонов зауважив: «На черговій зустрічі вирішили, що завтра, 13 лютого, ми з Воробйовим спробуємо пробратися в Гуту Пеняцьку»⁵⁰. Б. Харитонов купив у

⁴⁶ Медведев Д. Сильные духом. С. 440.

⁴⁷ Тороповський М. Реквієм убитого села. *Ленінська молодь*. 1982. 27 липня. С. 4.

⁴⁸ Гладков Т. Дни, о которых не забудут. Рассказывают участники Великой Отечественной войны. *Вокруг света*. 1967. № 10. С. 71.

⁴⁹ Харитонов Б. На исходе ночи. С. 136.

⁵⁰ Там само. С. 136.

Львові у хлопчика кілька газет з некрологами про смерть О. Бауера та Г. Шнайдера і подався у бік Золочева, намагаючись доїхати попутним транспортом. Воробійов мав добиратися окремо⁵¹. Подібне 10 січня 1949 р. згадував і командир загону спеціального призначення «Победітелі», полковник НКВД Д. Медведєв: «Обстановка, яка склалася після вбивства Бауера у Львові, виключно напружена. Гестапівці і жандармерія з ніг збилися, шукаючи вбивцю, і Кузнецов вирішив виїхати зі Львова, маючи намір перейти лінію фронту»⁵².

Заступник командира загону «Победітелі» з питань розвідки О. Лукін з цього приводу писав: «Після знищення Бауера і Шнайдера Кузнецову, Камінському і Белову залишатися у Львові було неможливо... Потрібно було відходити негайно»⁵³. Зі Львова група М. Кузнецова виїхала автомобілем у напрямку Золочева. По дорозі – на виїзді зі Львова і біля села Куровичі група зав'язала бойові сутички із підрозділами німецької жандармерії. 2 березня 1944 р. М. Кузнецов разом із Яном Камінським і Іваном Беловим був захоплений підрозділом УПА біля села Білого-родка поблизу Верби⁵⁴. Про полонення трьох радянських розвідників у німецькій формі під Вербою та виявлені при них документи, зокрема посвідчення старшого лейтенанта Пауля Зібєрта, його письмовий звіт російською мовою про теракти у Львові, підписаний псевдо «Пух», йдеться і у книзі одного із командирів УПА, заступника С. Бандери Миколи Лебеда⁵⁵. Варто зазначити, що книга М. Лебеда була написана у 1945-му та вперше вийшла друком у 1946 р., тобто задовго до перших радянських публікацій документів німецької служби безпеки про цей випадок. Вказане є незаперечним доказом достовірності факту захоплення М. Кузнецова та його спілників підрозділом УПА біля Верби на Волині. Версія «героїчної» загибелі М. Кузнецова у недалекому від Гути Пеняцької Боратині є вигадкою, а мета «його» урочистого перепоховання на Холмі Слави у Львові полягала в затуманенні одного з найбільших провалів НКВД та продукуванні на цій основі фальшивих міфів радянської пропаганди.

Як видно з тексту телеграми-блискавки начальника поліції безпеки та СС дис-трикту Галичина начальнику управління імперської безпеки в Берліні від 2 квітня 1944 р., при затриманні Кузнецова (за документами обер-лейтенант Пауль Зібєрт) у нього виявили звіт про бойову діяльність і здійснені ним теракти. Судячи з документів, у Львові розвідник-терорист «отримав помешкання в одного поляка»⁵⁶. Після втечі М. Кузнецова, Я. Камінського та І. Белова зі Львова, їх переслідували німці. У згаданій телеграмі зазначено, що «керівник групи і його спілники зникли

⁵¹ Харитонов Б. На исходе ночи. С. 136–137.

⁵² Боротьба трудящих Львівщини проти німецько-фашистських загарбників. С. 185.

⁵³ Лукін А. Львовский акорд. *Вокруг света*. 1967. № 5. С. 27.

⁵⁴ Боротьба трудящих Львівщини проти німецько-фашистських загарбників. С. 177–178.

⁵⁵ Лебедь М. УПА. Українська Повстанська Армія. Її генеза, ріст і дії у визвольній боротьбі українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу. 1 частина. Німецька окупація України. Дрогобич: «Відродження», 1993. С. 116.

⁵⁶ Боротьба трудящих Львівщини проти німецько-фашистських загарбників. С. 177.

в районі Золочева»⁵⁷. Отже, сліди групи Кузнецова гітлерівці втратили неподалік Золочева. Відтак напрашується висновок: що розвідники-терористи прямували до Б. Крутікова на базу НКВД у Гуті Пеняцькій, віддаленій від Золочева на 20 км. Із Крутіковим Кузнецов вже не зустрівся; виникає запитання: «Чому?». Відповідь на це запитання впливає з наступного.

Групу Кузнецова підрозділ УПА захопив 2 березня біля Білогородки поблизу Верби, що у 60 км від Гути Пеняцької; то відстань двох-трьох одноденних переходів. Виходить, що група Кузнецова, прямуючи із Золочева, перебувала біля Гути Пеняцької десь 28–29 лютого 1944 р. На той час Б. Крутікова там вже не було, а довкола села саме збиралися німецькі війська або вже тривала його пацифікація. Тому М. Кузнецов зі спільниками не отримали сподіваної допомоги і самотужки пішли назустріч фронту, який тоді перебував за Дубно.

Захопивши групу Кузнецова у німецькій формі та з німецькими і російськими документами, представники УПА зрозуміли, що мають справу не з німцями, а з радянськими розвідниками-терористами, тому запропонували німецькій службі безпеки обміняти захоплених на дружину і дитину одного з очільників ОУН Миколи Лебеда, які тоді перебували у концтаборі Равенсбрюк. Згідно з документами захопленого радянськими спецслужбами архіву гестапо, «представник УПА обіцяв, що поліції безпеки будуть здані усі матеріали в копіях, фотографіях або навіть оригіналах, а також ще живі шпигуни, якщо взамін поліція безпеки погодиться звільнити пані Лебідь з дитиною і родичами»⁵⁸.

Керівництво служби безпеки Галицького округу наполягало на обміні радянських розвідників на дружину, дитину і родичів Миколи Лебеда, але очевидно Берлін на таке не дав згоди, бо їх до кінця війни так і не звільнили. Подальша доля М. Кузнецова та його супутників нез'ясована, очевидно вони загинули, але як саме – невідомо. Радянська, а тепер і російська історіографія вважають їх «полеглими в бою». Іншої версії КГБ не міг допустити, бо ще у листопаді 1944 р. Миколі Кузнецову посмертно присвоїли високе звання Героя Радянського Союзу, Ян Камінський та Іван Белов також посмертно нагороджені орденами Великої Вітчизняної війни; вони стали головними персонажами багатьох книг і кінофільмів, а постать Миколи Кузнецова перетворилася на легендарний міф. За логікою радянської пропаганди не міг «героїчний міф» потрапити у полон та ще й до УПА.

Вину за такий провал і загибель М. Кузнецова керівництво НКВД-КГБ поклато на лейтенанта Бориса Крутікова. Такої ж думки дотримувалися й колишні члени загону «Победітелі», зокрема капітан НКВД Брежнев і особистий водій М. Кузнецова Микола Струтинський. Останній стверджував, що Борис Крутіков «є головним винуватцем загибелі Кузнецова, бо був зобов'язаний забезпечити зустріч і охорону М. Кузнецова після виходу його зі Львова, але не зробив цього»⁵⁹. Ці факти теж вказують на те, яке головне завдання у січні–лютому 1944 р. виконував у Гуті Пеняцькій підрозділ Крутікова.

⁵⁷ Там само. С. 178.

⁵⁸ Див.: Гладков Т. Легенда советской разведки – Н. Кузнецов. Москва: Вече, 2001. С. 316.

⁵⁹ Див.: Вергасов Ватех. Никанор-Николай Иванович Кузнецов URL:http://www.pseudology.org/Abel/Kuznetsov_NL.htm (дата звернення 6.06.2018).

7. Антипартизанські заходи гітлерівців

Питання проникнення радянських партизанів на територію Генерал-губернаторства та боротьбу з ними розглядалося 16 лютого 1944 р. на нараді в генерал-губернатора Ганса Франка у Кракові. В заході брали участь керівники служби безпеки, поліції та губернатор Галичини доктор Вехтер⁶⁰. Нарада відбулася через кілька днів після вбивства М. Кузнецовим віце-губернатора Галичини Отто Бауера, тому не могла оминати цього болючого для гітлерівців питання. Саме після цієї наради і розпочалася активна фаза боротьби з радянськими партизанами в Галичині.

Для протидії радянським партизанам, яких німецькі окупанти називали «бандами», було залучено не лише війська, підпорядковані поліції, а й фронтові частини, включно з танками та літаками. Скрізь, де спостерігалось проникнення радянських партизанів, проводилися заходи щодо їх виявлення та ліквідації. Не оминули вони і Гуто Пеняцьку. За інформацією ОУН, «дня 17.11.1944 в ляндскомісара відбулася нарада за участю крайсгауптмана і посадників. На нараді обговорювано справи партизанщини, протипольських акцій. Крайсгауптман сказав, що рішуче покінчить зі сваволею»⁶¹. Із цих слів випливає, що німецька окупаційна адміністрація мала відомості про партизанів і знала про їхню співпрацю з поляками, тому й готувалася саме проти «польських акцій», аби «рішуче покінчити зі сваволею».

Після вчинених енкаведистами-медведівцями терактів у Львові нацисти здійснили низку репресивних заходів: облав, арештів, розстрілів заручників. У галицьких селах започатковано перевірки з метою пошуків радянських партизанів. Обстеження місцевості здійснювалися німецькими військовими підрозділами різної чисельності. У середині лютого нацисти обшукали сусідні із Гутою Пеняцькою села Верхобуж, Чепелі, Майдан Пеняцький, Ясенів, Кадлубище, Підгірці. Крім дрібних порушень, як неокульчикуваної худоби і свиней, вони нічого не виявили. Однак у сусідньому із Гутою Пеняцькою Майдані щось привернуло увагу окупантів, бо вони затримали усіх молодих чоловіків і дорослих юнаків та вивезли їх до Бродів. Родичі вже переживали, що людей відправлять на роботи до Німеччини, але їх згодом відпустили⁶². Подібні перевірки здійснювалися не лише у довколишніх із Гутою Пеняцькою селах, а й повсюдно. Про такі випадки згадано у повідомленні Золочівської округи ОУН від 9 березня 1944 р.. Наведемо фрагменти повідомлень.

«Дня 16.ІІ. до села Ожидів (30 км на захід від Гути Пеняцької. – Д. Ч.) приїхала о годині 3-й рано фельджандармерія, взяла до помочі військо, ходила по хатах українців, яких мала на списку. Німців водили місцеві поляки. Арештовано 15 осіб»⁶³.
«Дня 20.ІІ. до с. Лешнева (40 км на північ від Гути Пеняцької. – Д. Ч.) приїхали

⁶⁰ Okupacja i ruch oporu w dzienniku Hansa Franka 1939–1945. Warszawa: Książka i Wiadza, 1972. S. 417.

⁶¹ ЦДАВО України. Ф. 3833. Оп. 1. Спр. 126. Арк. 43, 47.

⁶² Wąkowski W. Zagłada Huty Pieniackiej... С. 130.

⁶³ Золочівська округа ОУН: організаційні документи 1941–1952. С. 66.

німаки та забрали 70 шт. рогатої худоби, 20 безрог і багато курей»⁶⁴. Як бачимо, у середині лютого 1944 р. окупанти перевіряли села всієї прифронтової зони.

В інформації ОУН за період від 30 січня до 15 лютого 1944 р. в розділі «Німці» записано: «Дня 14. II. в с. Ясенів (7 км на північній захід від Гути Пеняцької. – Д. Ч.) заквартирувало 2 сотні війська. Говорять ці вояки, що будуть поборювати партизан. Поки що перевели ревізії в наших селян, не знайшли нічого»⁶⁵. Отже, в сусідньому з Гутою селі Ясенів 14 лютого 1944 р. розташувалося дві сотні німецьких солдатів, які повідомили про мету свого прибуття – боротьбу з радянськими партизанами.

Станом на 22 лютого 1944 р. у Гуті Пеняцькій перебувало не менше 300 радянських партизанів і понад 150 поляків-дезертирів, які до цього служили нацистам і Третьому рейху, а при наближенні фронту озброєні втекли в Гуту із поліції, лісової охорони, батальйону з охорони залізниці, інших окупаційних підрозділів. Про те, що втікачі були саме поляками, свідчить чимало джерел, зокрема спогади Б. Крутікова: «Через пару днів, майже одночасно з Бродів і Золочева в Гуту прийшли біля ста чоловік з польського батальйону»⁶⁶. Очевидно, що йшлося про поляків із німецького батальйону охорони залізниці. Подібний запис стосується і дезертирів з фостшутцу – лісової охорони чисельністю 40 осіб, які 14 лютого 1944 р. прибули в Гуту Пеняцьку із Сидинівки на чолі з Болеславом Хідіком на псевдо «Цибульський»⁶⁷. «Ця група, – писав Б. Крутіков, – приховала кулемет і верхових коней. Говорять по-польськи»⁶⁸. Як стверджував командир загону НКВД Б. Крутіков, у Гуті Пеняцькій тоді зосередилося близько 500 радянських партизанів і польських бойовиків⁶⁹. Зрозуміло, що така значна чисельність партизан і поляків-втікачів із служби «гітлерівського німецького Третього рейху» не могла залишатися непоміченою. Гестапо та німецька окупаційна адміністрація про це знали завдяки найрізноманітнішим обставинам. Рухаючись по місцевості, партизани здійснювали грабежі селян, відбирали у них продукти харчування, одяг, взуття, коней, сани, вбивали поодиноких німецьких вояків. Інформація про ці злочиння швидко доносилася старостам сіл, поліції, гестапо та жандармерії.

Німецьку окупаційну адміністрацію турбувала і втеча добре озброєних поляків із поліції, солдатів та офіцерів охоронного батальйону, форшутцу з Бродів, Золочева, Сидинівки. Вказані акції нацисти розглядали як зраду присязі. Небезпідставні підозри в німців викликала і Гута Пеняцька, яку теж вирішили перевірити. Для цього на ранок 23 лютого призначили виїзд розвідувальної групи 6-ї роти 2-го батальйону 4-го галицького добровольчого полку СС, у якому українці служили лише рядовими стрільцями, командирами у них були німці та поляки-фольксдойчі, що полегшувало спілкування. Рота тоді квартирувала у Підкамені та

⁶⁴ Золочівська округа ОУН: організаційні документи 1941–1952. С. 67.

⁶⁵ ЦДАВО. Ф. 3833. Оп. 1. Спр. 126. Арк. 43.

⁶⁶ Крутіков Б. Д. Жизнь прожить – не поле перейти. РОКМ. КН27244. III Д14019. Арк. 215.

⁶⁷ Варягіна В., Вакуленко Г. Народна гвардія імені Івана Франка. Львів: Каменяр, 1979. С. 108–110.

⁶⁸ Крутіков Б. Д. Жизнь прожить – не поле перейти. РОКМ. КН27244. III Д14019. Арк. 215–216.

⁶⁹ Тороповський М. Реквієм убитого села. *Ленінська молодь*. 1982. 27 липня. С. 4.

Суховолі. Виїжджати мали з Підкаменя кіньми форшпану – воєнної повинності періоду німецької окупації, коли кожен власник коней зобов'язаний був відробити певну кількість днів на місяць своїм возом чи саньми. Коней замовлено 22 лютого ще за дня. Очевидно візники знали куди мають їхати, бо про це стало відомо і у Гуті Пеняцькій.

Надто велика кількість партизан, які в лютому 1944 р. зосередилися у Гуті Пеняцькій, їх активність у сусідніх селах привертала увагу окупаційної адміністрації. Це добре розуміли й мешканці Гуті Пеняцької. У зв'язку з цим польська журналістка Юстина Вось підкреслила: «І ото для всіх стало ясно: цю ситуацію не вдається довго втримати у таємниці перед німцями і бандерівцями»⁷⁰.

Радянські партизани, які базувалися у Гуті Пеняцькій, теж знали про те, що німецькій окупаційній адміністрації стало відомо про них. Вказане підтвердили спогади Б. Харитонова, у яких стверджено: «Очевидно, їм (малося на увазі німців. – Д. Ч.) щось стало відомо про партизанів»⁷¹. Зосередження в одному селі 500 озброєних людей потрапило у поле зору численних окупаційних служб, тим більше, що воно супроводжувалося ексцесами: пограбуваннями населення сусідніх сіл, вбивствами німецьких солдатів і цивільних осіб, іншими неподобствами. До того ж у ці дні гітлерівці посилено розшукували радянських терористів у німецькій формі та тих, хто їм допомагав. Вказані сліди теж вели у Гуту Пеняцьку. Тому немає нічого дивного, що нацисти запланували на 23 лютого 1944 р. експедицію у Гуту Пеняцьку, про що там стало відомо. Вказане підтверджує публікація Юстини Вось, яка зауважила: «Хтось застеріг Гуту, що... українські хлопці змобілізовані з підводами. То злий знак»⁷². Повідомлення про мобілізацію німцями українських селян з підводами у Гуті сприйняли як «злий знак». У даному випадку журналістка помилилася з видом гужового транспорту – через глибокі сніги тоді пересувалися не підводами, а саньми. Але ця деталь не має принципового значення, важливе інше: у Гуті дізналися про плановий виїзд німецького війська селянськими кіньми форшпану, тому й сприйняли це з острахом.

Інформація-попередження могла надійти із Підкаменя, де напередодні експедиції 40 солдатів 6-ї роти 4-го галицького добровольчого полку СС до Гуті Пеняцької німецьке командування замовило коні форшпану. Наголошуємо на тому факті, що саме відомості про планований прихід німецького війська у Гуту Пеняцьку змусили радянських партизан спішно залишити село проти ночі 23 лютого 1944 р. Тобто за кільканадцять годин до прибуття німецького розвідувального підрозділу.

Як бачимо, у середині лютого 1944 р. Гута Пеняцька не була єдиним селом, до якого навідувалися німецькі воєнні підрозділи на перевірку. Як правило, німці серйозних порушень не виявляли і, відповідно, не вживали репресивних заходів. У Гуті Пеняцькій сталося інакше: замість звичайної розвідувальної ревізії тут відбувся справжній бій, у якому були загиблі, поранені та полонені.

⁷⁰ Woś J. Huta Pieniacka – czwarta rano. S. 4.

⁷¹ Харитонов Б. На исходе ночи. С. 176.

⁷² Woś J. Huta Pieniacka – czwarta rano. S. 4

Незважаючи на те, що бій 23 лютого 1944 р. має вкрай важливе значення для розуміння трагедії Гути Пеняцької, йому приділено дуже мало уваги в українських і польських публікаціях, які торкаються цієї теми. Але перед тим, як розповісти про бій у Гуті Пеняцькій 23 лютого 1944 р. слід коротко згадати і про події кількох днів, які йому передували, насамперед то стосується діяльності у Гуті Пеняцькій та її окрузі радянських партизанів 20–23 лютого 1944 р.

8. 9-й батальйон імені Чкалова

У вітчизняних і польських публікаціях, що стосуються Гути Пеняцької, інколи, і цілком мимохідь, згадується 9-й батальйон імені В. Чкалова, який деякий час дислокувався у селі. Опубліковані відомості про його діяльність дуже скупі, але вони значно пояснюються документами Українського штабу партизанського руху (далі – УШПР).

Вказаний батальйон входив до складу житомирського партизанського з'єднання (його часто називали дивізією) імені М. Щорса під командуванням генерал-майора С. Ф. Малікова. Командиром 9-го батальйону був Борис Дмитрович Кореневський, уродженець міста Нижнє Сибірської області⁷³. Комісаром батальйону служив Павло Сергійович Лозовик, а начальником штабу – Олександр Афанасійович Мартинов. Батальйон ділився на три роти, роти – на взводи, взводи – на відділення⁷⁴. 1988 р. на прохання Бродівського РК КПУ Б. Д. Кореневський, який тоді проживав у Москві, написав лист-спогад про своє перебування у Гуті Пеняцькій, який використав Б. Дмитрів у статті «Загибель над Гутою». Прочитуємо фрагмент цього листа: «Загін ім. Чкалова (9-й батальйон) партизанської дивізії ім. Щорса діяв у Житомирській області. На початку 1944 р. дивізія переміщувалася на захід в район Сарни–Ковель. Наш загін за наказом командування дивізії і Українського штабу партизанського руху був посланий в рейд по районах Кам'янець-Подільської (нині Хмельницької. – Б. Д.), Тернопільської та Львівської областей з метою розвідки противника на цьому маршруті.

Чисельність загону становила 220 чоловік, він був добре озброєний, ми мали рацію «Север» для зв'язку з УШПР. Загін пройшов і по території Бродівського району. Запам'яталася зустріч у лютому 1944 р. з жителями Гути Пеняцької. Кілька днів стояли ми в цьому селі. Його жителі охоче ділилися з партизанами мізерними запасами продуктів і фуражу...»⁷⁵.

Через 44 роки Б. Д. Кореневський не міг точно назвати дати подій та відтворити їх перебіг, але його спогади збігаються з інформацією архівних документів УШПР та тогочасними донесеннями УПА, які суттєво доповнюють сказане партизанським командиром. Наказ по з'єднанню ім. М. Щорса партизанських батальйонів про їх рейд на захід вийшов 28 грудня 1944 р.. 9-й батальйон ім. В. Чкалова мав

⁷³ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). Ф. 67. Оп. 1. Спр. 103. Арк. 46.

⁷⁴ ЦДАГО України. Ф. 67. Оп. 1. Спр. 102. Арк. 16.

⁷⁵ Дмитрів Б. Загибель над Гутою. *Прапор комунізму* (Броди), 1988. 3 березня. С. 2.

окреме завдання⁷⁶. Так, як і повідомив Б. Д. Кореневський Бродівському РК КПУ, його батальйон нараховував 220 осіб⁷⁷. Перед початком рейду партизани мали на озброєнні 102 гвинтівки, 73 автомати, 1 станковий кулемет, 12 ручних кулеметів, міномет, протитанкову рушницю, 2 гранатомети і 13 пістолетів. Верхових коней було 22 (в травні 1944 р. їх стало 51), коней обозних – 32 (у травні – 38), возів – 16 (у травні 1944 р. їх число збільшилося до 19)⁷⁸.

«У відповідності до наказу 0030 по з'єднанню і вказівці УШПР (наказ №0044), – записано у «Звіті про бойову і диверсійну діяльність за березень 1943 – 6 червня 1944 р.», – 31. XII. 43 р. загін вийшов на марш [з метою виходу] в район Станіславчик–Кам'янка Струмилова Львівської області із завданням «активізації партизанського руху в західних областях України, зриву перевезень противника, боротьби з українськими буржуазними націоналістами»⁷⁹.

Як видно із «Щоденника бойових дій партизанського загону ім. Чкалова за 1944 рік», 19 лютого 1944 р. загін вже був в околицях села Паликорови Бродівського району, бо цього дня партизанські розвідники встановили перебування там «озброєної групи поляків»⁸⁰. 20 лютого 1944 р. 9-й батальйон ім. Чкалова здійснив марш Лопушне–Іванівці–Михайлівка–Паликорови–Стиборівка–Шишківці–Пеняки і о 6.00 21 лютого досягнув Гути Пеняцької⁸¹. «У с. Паликорови із озброєною групою поляків встановлено зв'язок, дали їм завдання та залишили 1 ящик толу і 1 ящик патронів до гвинтівки», – зазначено у щоденнику⁸². Про Гуту Пеняцьку у щоденнику записано, що там діяла «озброєна група польського населення, з якою встановлено зв'язок». Окрім цього, у Гуті Пеняцькій до батальйону «приєднано групу бійців і командирів 4-го управління НКГБ на чолі з лейтенантом Крутіковим у кількості 11 чоловік. Приєднано також групу польської поліції. З них організовано 4-ту стрілецьку роту»⁸³.

У «Звіті про бойову і диверсійну діяльність 9-го батальйону ім. В. Чкалова» є запис, який стосується безпосередньо Гути Пеняцької: «За період маршу організовано два партизанських загони з поляків. Перший у селі Паликорови – командир загону Жомбра, чисельність – 40 чоловік, завдання – диверсії на шосе Броди – Тернопіль.

Другий – у с. Гута Пеняцька. Командир загону Войцеховський. Чисельність 60 чоловік. Завдання – підривна діяльність.

Загони забезпечені зброєю, боеприпасами і підривним матеріалом.

⁷⁶ ЦДАГО України. Ф. 67. Оп. 1. Спр. 127. Арк. 2.

⁷⁷ Там само. Спр. 103. Арк. 46.

⁷⁸ Там само. Арк. 21.

⁷⁹ Там само. Арк. 7.

⁸⁰ ЦДАГО України. Ф. 67. Оп. 1. Спр. 102. Арк. 80 зв.

⁸¹ Там само. Арк. 80 зв.

⁸² Там само. Арк. 80 зв. 81

⁸³ Там само. Арк. 80.

Останній загін у березні 1944 р. розгромлений німцями. 20 чоловік партизанів на чолі з командиром загону тов. Войцеховським по-звірячому знищені німцями в селі Гута Пеняцька»⁸⁴.

Отже, віднайдений архівний документ, підписаний командиром, комісаром, начальником штабу 9-го батальйону ім. В. Чкалова партизанського з'єднання ім. М. Щорса свідчить про те, що партизанський загін на чолі з «товаришем Войцеховським» був розгромлений німцями. Командир Б. Д. Кореневський, комісар П. С. Лозовик і начальник штабу О. А. Мартинов, які писали свій звіт у червні 1944 р., очевидно, використовували сукупність даних про події. Оскільки вони вважали К. Войцеховського та його загін складовою свого 9-го батальйону, то мусили провести власне розслідування. Вказане розслідування і дало підставу записати у звіті: загін К. Войцеховського розгромили німці, вони ж і по-звірячому знищили у Гуті Пеняцькій групу бойовиків чисельністю 20 чоловік на чолі з К. Войцеховським.

У звіті про бойову і диверсійну діяльність 9-го батальйону ім. Чкалова записано, що загін К. Войцеховського у Гуті Пеняцькій складався із 60 поляків. Указані відомості стосуються 21–22 лютого 1944 р., тобто часу, коли радянські партизани перебували у Гуті Пеняцькій⁸⁵. У цьому ж документі зазначено: під час розгрому німцями Гути Пеняцької загинуло «20 чоловік партизанів на чолі з командиром загону тов. Войцеховським»⁸⁶.

Знищення німецькими військами Гути Пеняцької сталося 28 лютого 1944 р.. Звідси випливає, що цього дня у Гуті Пеняцькій із К. Войцеховським залишилося всього 20 бійців, а 40 залишили село напередодні. Мабуть, вони входили до складу втікачів, які у попередні дні та в ніч з 27 на 28 лютого 1944 р. втекли із Гути Пеняцької, коли їм звідусіль оточували гітлерівці. Командира зі групою бійців залишили захищати жінок, дітей і старих, а самі відступили із села. Серед утікачів були й ті бандити, яких селяни сусіднього Ясенова впізнали та звинуватили у жорстокому вбивстві у січні 1944 р. української родини селян Вікторських – польські бойовики з Гути Пеняцької Йозеф Кізяк і Стах Чижевський. Їхніх імен та імен їхніх родичів на стелах пам'ятника жертвам Гути Пеняцької немає. Як, до речі, немає прізвищ родичів керівника гутапеняцької АК Казимира Войцеховського та його дочки Ясі. Вказане пояснюється тим, що бойовики, передбачаючи каральну акцію німецьких окупантів, масово залишали село напередодні його знищення і вивозили із нього свої сім'ї у сусідні села. Відомо, що один з найактивніших польських бойовиків Войтек Керебка, який до того ж ще й мав статус фольксдойча, вивіз свою дружину і дітей в українське село Паликорови. Його мати Урсула (з роду Несель, австрійка), вийшла заміж за поляка Вінцентія Керебку, а в роки окупації виробила на родину фолькс-листи про належність до німецького народу. У ніч перед знищенням німцями села Урсулу Керебку, як бабу-повитуху, викликали до породіллі. Під час штурму та обстрілу села молода мама, новонароджене дитя і баба-повитуха загинули. Тому зрозумілим є прізвище Урсули Керебки на стелах меморіалу, але дивним

⁸⁴ ЦДАГО України. Ф. 67. Оп. 1. Спр. 103. Арк. 8.

⁸⁵ Там само.

⁸⁶ Там само.

є той факт, що поряд з її прізвищем викарбувано і прізвище її чоловіка Вінцентія Керебки, який помер у недалеких Паликоровах після спалення Гути Пеняцької.

9. Діяння 9-го батальйону імені Чкалова у Гуті Пеняцькій

9-й батальйон ім. В. Чкалова дивізії радянських партизанів ім. М. Щорса прибув у Гуту Пеняцьку о 6 годині ранку 21 лютого 1944 р. За ніч батальйон пройшов від села Лопушне Кременецького району, подолавши дорогою понад 30 км. Люди були втомлені, а тому розійшлися по хатах, для відпочинку. Спали, як правило, на соломі, розстеленій на долівці хат. Оскільки на той час у Гуті Пеняцькій вже перебували загін Куриловича із Народної Гвардії ім. Івана Франка, дві групи втікачів із польської поліції, лісової охорони, батальйону з охорони залізниці, що склався з поляків-сілезців, група Б. Крутікова та інші дрібніші підрозділи, то у селі стало тіснувато. Прибулі нерідко ночували й по хлівах і конюшнях разом із худобою та кіньми – там завжди була плюсова температура, тому спали на сніні або соломі.

Привертає увагу і той факт, що радянські партизани здійснювали свій нічний марш із села Лопушне саме до Гути Пеняцької. Тобто, вони мали інформацію із УШПР, що у цьому селі можна безпечно зупинитися. Вказане є ще одним доказом співпраці польського підпілля в цілому і боївки АК Гути Пеняцької, зокрема не лише з радянським партизанським рухом, а й з органами НКВД, бо саме вони займалися створенням партизанських баз, агентурної мережі та надавали про них інформацію УШПР.

Відіспавшись, у першій половині дня 21 лютого 1944 р. партизани 9-го батальйону ім. Чкалова зазвичай мали би проводити «заготівлю» продуктів харчування у навколишніх селах, а також здійснювати ближню і дальню розвідку, організувати диверсійні, терористичні та інші бойові дії. Про таке маємо лише окремі, чисто випадкові вісті із середовища самих партизанів.

Як повідомив у листі до Бродівського РК КПУ колишній командир 9-го батальйону Б. Д. Кореневський, його штаб разом із групою Б. Крутікова вирішили відзначити День радянської армії (23 лютого) великою диверсією. Для цього на залізницю Красне–Тернопіль проти ночі 22 лютого відправлено групу підричників, до складу якої входили енкаведисти Б. Крутікова і партизани Б. Кореневського. Командиром групи диверсантів призначено лейтенанта Харитонова, який залишив яскраві спогади про ці події. Під час диверсійної операції важко поранено мінера батальйону Артема Сержана⁸⁷.

Про деталі цієї справи Б. Д. Кореневський не розповідає. Однак цю операцію добре описав Борис Харитонов, який був її учасником. За його словами, на відзначення революційного свята мали пустити під укіс воєнний ешелон на залізниці Тернопіль–Красне біля села Підлипці. Аби заплутати сліди, їхали з Гути Пеняцької окружним шляхом через Батьків і Колтів⁸⁸. Під час мінування залізничного полотна стався вибух детонатора. Мінера Артема Сержана, якого партизани ще називали Сержантовим, важко поранило – йому вибило очі й відірвало пальці на руках.

⁸⁷ Дмитрів Б. Заграва над Гутою. С. 2.

⁸⁸ Харитонов Б.П. На исходе ночи. С. 164.

Від спроби диверсії довелося відмовитися⁸⁹. Як написав у своїх спогадах Б. Крутиков: «Замість того, щоб підірвати залізницю, підірвали свого мінера і швидко повернулися в село»⁹⁰. На запряжених кіньми санях стали спішно повертатися у Гуту Пеняцьку. Батальйонний лікар надав необхідну допомогу. Вся голова мінера була забинтована – відкритим залишався побитий рот і кінчик носа. Забинтовано й обидві руки⁹¹. Поранений Артем Сержан перебував у Гуті Пеняцькій аж до 28 лютого і був схоплений спецслужбами німецьких окупантів. У цей день А. Сержан загинув під час знищення села. Мабуть, його розстріляли, як і всіх інших.

Показово, що на стелі пам'ятника у Гуті Пеняцькій вибито прізвище «N. Sierzantow». Виходить, що ті, хто готували списки жертв Гути Пеняцької, щось знали про мінера 9-го батальйону радянських партизанів, але не точно написали його прізвище. Про загибель А. Сержана йдеться у наказі № 6 по 9-у батальйону, від 11 березня 1944 р. у селі Монастирок біля Станіславчика. У параграфі 3 наказу зазначено: «Командира відділення Сержан А., Кузміньського С. і бійців Мусійчу І., Боровик, Попрацького, Старовянина, Алексеєнко вважати полеглими в боях із німецькими окупантами та їхніми наймитами»⁹². У наказі А. Сержан відзначений першим, отже про його смерть стало відомо керівництву батальйону. Очевидно, що станом на 11 березня воно мало повні відомості того, що трапилося в Гуті Пеняцькій 28 лютого 1944 р., тому і в пізнішому звіті про бойову діяльність 9-го батальйону ім. Чкалова відзначено, що «загін Войцеховського у Гуті Пеняцькій розгромлений німцями»⁹³.

З радянськими партизанами 9-го батальйону ім. Чкалова пов'язана ще одна історія. Переходячи через Пеняки в ніч на 21 лютого, партизани захопили трьох українців, очевидно, із самооборони села, і забрали їх із собою у Гуту Пеняцьку, де їх допитали. З цього приводу в «Інформації УПА про антиукраїнську діяльність польського підпілля» зазначено: «20.2.44 поляки в Пеняцькій Гуті, повіт Броди, замордували одного українця, схопленого большевиками в с. Пеняках. Двох українців утекло»⁹⁴. Відомості про цю подію дуже короткі, бо сам документ є лише переліком численних антиукраїнських акцій польського підпілля у Галичині, однак з нього видно, що радянські партизани 20 лютого 1944 р. у селі Пеняки захопили трьох українців і передали їх полякам Гути Пеняцької. Якраз тоді через Пеняки проходив 9-й батальйон ім. Чкалова. Очевидно, що в Пеняках стався якийсь інцидент, у ході якого червоні партизани захопили трьох місцевих українців. Оскільки партизани переходили Пеняки вночі, то, швидше за все, що то була нічна українська сторожа села.

Як видно із згаданого вище «Щоденника бойових дій партизанського загону ім. Чкалова», партизани о 16 годині вийшли із села Лопушне на Кременеччині, а

⁸⁹ Харитонов Б.П. На исходе ночи. С. 164–177.

⁹⁰ Крутиков Б. Д. Жизнь прожить – не поле перейти. РОКМ. КН 27224. III Д1419. Арк. 218.

⁹¹ Там само. С. 173–174.

⁹² ЦДАГО України. Ф. 67. Оп. 1. Спр. 102. Арк. 60 зв.

⁹³ ЦДАГО України. Ф. 67. Оп. 1. Спр. 103. Арк. 8.

⁹⁴ Польсько-українські стосунки в 1942–1947 роках у документах ОУН та УПА. Львів, 2011. Т. 1. С. 697.

о 6-й год. ранку прибули у Гуту Пеняцьку, у яку прямували через Пеняки⁹⁵. Отже, у Пеняках партизани перебували десь між 3-ю і 4-ю годиною ночі. Тобто червоні партизани захопили трьох українців у Пеняках і, прибувши у Гуту Пеняцьку, передали їх полякам. Це теж легко пояснити. По-перше, червоні партизани вже були досить втомлені нічною дорогою, а по-друге, польські бойовики краще знали місцеві обставини, тому їм і передали українців. Очевидно, що то були члени ОУН-УПА, інакше одного з них поляки не вбили би. Двоє втекли з Гути Пеняцької, вони й розповіли про цю подію.

Є можливість також документально відтворити маршрут і обставини руху 9-го батальйону ім. Чкалова житомирського з'єднання імені Щорса радянських партизанів генерала С. Ф. Малікова до Гути Пеняцької та встановити окремі епізоди, пов'язані з їхнім тамтешнім перебуванням: спробу диверсії на залізниці Тернопіль–Красне, поранення мінера Артема Сержана, полонення у Пеняках партизанами трьох українців і смерть одного з них від рук польських бойовиків у Гуті Пеняцькій. Усе це вказує на те, що дії радянських партизанів, які базувалися у Гуті Пеняцькій, спрямовані на диверсії у тилу німецьких військ, не могли не турбувати окупаційну адміністрацію, гестапо, службу безпеки (СД) та розвідку Вермахту. Вбивство польськими бойовиками у Гуті Пеняцькій схопленого більшовиком у Пеняках українця лише посилює полум'я польсько-українського протистояння.

Подібні дії радянських партизанів та польських бойовиків не обмежувалися лише цими документально засвідченими епізодами. Про обставини перебування 9-го батальйону імені Чкалова у Гуті Пеняцькій залишив спогади Б. Крутіков, який писав, що партизани «вели себе дуже високомірно і навіть нахабно. Це підтвердилось у перший же день прибуття батальйону у село. До мене почали приходити селяни із скаргами, що у них вимагають горілку, пристають до жінок і дівчат. Довелося йти до Бориса Дмитровича (Кореневського, командира батальйону. – Д. Ч.) для неприємної розмови. Він пообіцяв навести порядок, але практично для цього нічого не зробив. Скаржилися мені і командири інших груп, але я їх переадресував комбату. Однак партизанщина продовжувалася. Очевидно, комбат до цього зник, бо його штабисти і командний склад займалися тим же»⁹⁶.

10. Втеча червоних із Гути Пеняцької 22 лютого 1944 року

Радянські партизани завжди відзначали революційні свята, до яких належав і День Червоної армії – 23 лютого. У Гуті Пеняцькій до нього теж готувалися – по довколишніх селах заготовляли самогон, продукти харчування та усіляку живність, готували закуски. Але захід не відбувся. У розпал передсвяткового настрою почали спішно готуватися до залишення села.

Якраз у цей день – 22 лютого 1944 р. в містечку Підкамінь, що за 12 км на схід від Гути Пеняцької, окупаційна адміністрація готувала воєнну експедицію на Гуту Пеняцьку, подібну до тих, що повсюдно проводилися у тутешніх селах. На ранок 23 лютого у Підкамені було призначено певну кількість саней і візників, які мали

⁹⁵ ЦДАГО України. Ф. 67. Оп. 1. Спр. 102. Арк. 80 зв. 81.

⁹⁶ Крутіков Б.Д. Життя прожити – не поле перейти. РОКМ. КН 27224. III Д1419. Арк. 219.

перевезти німецьке військо до Гути Пеняцької. То була окупаційна транспортна повинність – форшпан, яку місцеве населення відробляло власними кіньми та возами чи саньми.

Цілком очевидно, що відомості про перевезення саньми форшпану німецького війська з Підкаменя до Гути Пеняцької отримало польське підпілля. Про це дізналося партизанське командування, і замість підготовки до революційного свята стало готуватися до втечі з села. Загроза воєнної експедиції німецького війська з Підкаменя посилювалася невдалою диверсійною експедицією до залізниці, з якої партизани повернулися в Гуту Пеняцьку проти ночі 22 лютого 1944 р. «Я пішов до командира батальйону доповідати про невдачу, що нас спіткала», – писав Б. Харитонов⁹⁷. Із цих слів видно, що він і керував диверсійною акцією. Далі він зауважив: «Увесь наступний день пройшов у підготовці до походу»⁹⁸. Тобто йдеться про 22 лютого 1944 р., коли в Гуту Пеняцьку мусило надійти повідомлення із Підкаменя про замовлені сани форшпану для перевезення німецького війська до Гути Пеняцької наступного дня. Очевидно, що ця новина змусила червоних партизанів забути про відзначення революційного свята, і вони напередодні спішно залишили село.

«Під вечір, – продовжував Б. Харитонов, – з'ясувалося, що частина поляків з охоронного батальйону не мала наміру йти в рейд з партизанами, а вирішила залишитися у селі разом з групою самооборони»⁹⁹. Вечері 22 лютого 1944 р. та в ніч на 23 лютого Гуту Пеняцьку залишили усі радянські партизани, у тому числі й Крутіковці та поляки-дезертири з поліції, лісової та залізничної охорони, які до них приєдналися. Частина поляків – колишніх вояків-гітлерівців, відмовилася йти з радянськими партизанами і залишилася у селі, чим, безумовно, посилила його самооборону.

Б. Крутіков дуже добре розумів, що Гуту Пеняцьку очікує лихо: «Залишаючи дід Антона і Марисі Федичковських, порадив їм тримати напоготові сани, у які покласти найнеобхідніші речі, і при першому ж сигналі усім негайно виїхати з дітьми та матір'ю у Гуту Верхобузьку. Якщо така поїздка видасться даремною, додому завжди не пізно повернутися»¹⁰⁰. Перед залишенням Гути Пеняцької Б. Крутіков мав тривалу розмову з К. Войцеховським, який залишив село одним із останніх.

Ось як описав вихід партизанів із Гути Пеняцької боець групи Крутікова Борис Харитонов: «В сутінках партизанський загін витягнувся уздовж сільської вулиці. Командири перевіряли останню готовність до походу. Зрідка по узбочинах, розкидаючи клапті снігу, проносилися кінні зв'язкові. Тут і там за плотами стояли селяни, які прийшли провести своїх постояльців. Потім взвод кінної розвідки проскакав у голову колони, прозвучала команда, яка передавалася із саней у сани, і довга колона невдовзі зникла в нічній темноті»¹⁰¹. У спогадах згадано, що разом з батальйоном Б. Кореневського «вийшла і наша група, до складу якої

⁹⁷ Харитонов Б. П. На исходе ночи. С. 173.

⁹⁸ Там само.

⁹⁹ Там само.

¹⁰⁰ Крутіков Б. Д. Жизнь прожить – не поле перейти. РОКМ. КН 27224. Ш Д1419. Арк. 220.

¹⁰¹ Харитонов Б. На исходе ночи. С.175.

входили колишні воїни польського батальйону і група Куриловича»¹⁰². Згодом, як писав Б. Крутіков, поляки з охоронного батальйону, які вийшли з Гути Пеняцької з радянськими партизанами, у селі Берлін біля Бродів перейшли лінію фронту, і їх «було передано у польську армію, яка була створена на території СРСР і діяла разом з радянськими військами. Це було обіцяно їм під час переговорів у Гути Пеняцькій»¹⁰³.

Перехід радянських партизанів із Гути Пеняцької на Бусьчину описано і в документах 9-го батальйону ім. Чкалова. У «Щоденнику бойових дій партизанського загону ім. Чкалова за 1944 рік» занотовано, що 22 лютого 1944 р. 9-й батальйон радянських партизанів під командуванням Б. Д. Кореневського о 18.00 вийшов із Гути Пеняцької за маршрутом: Гута Верховбузька–Дзвонець–Гутисько Олеське, де «розвідкою було спалено одну машину з бензином та вбито одного німця». О 4.00 23 лютого 1944 р. партизани досягнули села Гавареччина Золочівського району. Як записано у щоденнику, в цьому селі партизани, «вели бій з націоналістами»¹⁰⁴.

У селі Гавареччина радянські партизани перебували цілий день, вони довкола виставили пости і нікого не впускали та не випускали із села. О 19.00 партизани залишили Гавареччину та подалися на Підлисся – Закомарне – Ангелівку – Баймаки, о 4-й годині ранку 24 лютого 1944 р. вони досягнули села Куліки. У селі Янгелівка їх обстріляли фольксдойчери¹⁰⁵. Мабуть, що то були поляки, які записалися німцями

Вийшовши з Гути Пеняцької 22 лютого 1944 р., 9-й батальйон ім. Чкалова розділився на кілька частин, кожна з яких рухалася окремо. Є згадки, що один загін пішов до Тростянця Золочівського району. У Гавареччині стався ще один поділ. З карти бойових дій батальйону видно, що один його загін 23 лютого 1944 р. через Соколівку дійшов до села Тур'є¹⁰⁶. Про червоних партизанів у Гути Пеняцькій, їхній перехід туди через Пеняки та відхід у бік Гавареччини повідомляють і джерела Організації Українських Націоналістів. Наведемо текст надзвичайного звіту УПА «Про перебування загону червоних партизанів у селі Гута Пеняцька»:

«Дня 20.ІІ.44 большевицька партизанка, передершись з Волині, переходила через село Пеняки пов[іту] Броди, що начислювала около 600 людей. Між ними було декілька жінок. В селі заховувалися спокійно. Сільська варта ходила поміж них з крісами, червоні її не чіпали. Озброєння червоних добре. Майже кожний мав деситизарядку або фінку (автомат ППШ. – Д. Ч.). Від Пеняк згаданий загін подався до с. Гута Пеняцька, одна частина тут залишалася, інша, зложена з двох груп в числі до 60 чол[овік], подалася на село Тростянець, Зарваниця, ще інша, зложена з около 80 кіннотчиків і разом до 300 чоловік, подалася на села Гавареччина, Підли[с]ся, Закомар'я. Там закватирувала дня 24. ІІ. в польських селах Куліки, Адами, Бортники, де перебуває до сьогодні, роблячи випадки на українські села.

¹⁰²Доповідна Б. Крутікова. URL: <https://dobry-duch.blogpost.com/2019/blog-post.html?m=1>. Арк. 13 (дата звернення: 05.10.2019).

¹⁰³Там само. Арк. 13.

¹⁰⁴ЦДАГО України. Ф. 67. Оп. 1. Спр. 102. Арк. 81.

¹⁰⁵Там само.

¹⁰⁶Там само. Спр. 109. Арк. 1.

Перебуваючи в селі Гута Пеняцька, червоні набирали до себе боєздатних поляків. Дня 23.ІІ. згаданий загін із 300 партизан перебував в с. Гавареччина. На дорогах, що ведуть до села, виставляли варту, щоби нікого не пустити до села, ані зі села.

В одній частині села вив'язався бій між стежкою червоних та нашою боївкою. Остання відступила без жертв. Обграбували деяких селян з одягу і харчів. Особливо пограбували тих, що, втікаючи, залишили пусті хати, і тих, де перебувала наша боївка»¹⁰⁷.

Як бачимо, відомості з документів радянських партизанів щодо їхнього перебування та діяльності у Гуті Пеняцькій та її околицях не лише співпадають з інформацією УПА, а й взаємно доповнюють одна одну та відтворюють картину подій 20–23 лютого 1944 р. Підкреслюємо: інформація із цих документів не стосується перебігу бойових дій у Гуті Пеняцькій 23 лютого 1944 р. – то окрема тема. Наразі відтворено лише дії 9-го батальйону ім. Чкалова радянських партизанів на чолі з Б. Д. Кореневським, який залишив село ввечері 22 лютого 1944 р., за якихось кільканадцять годин до першої німецької експедиції проти Гути Пеняцької.

Отже, 9-й батальйон імені Чкалова радянських партизанів, загін Б. Крутікова, поляки-втікачі з поліції, охорони лісів - так званого форстштутцу та з німецького батальйону охорони залізниці загальною чисельністю біля п'ятисот чоловік покинули Гуту Пеняцьку в вечері та проти ночі 23 лютого 1944 р.; в селі залишилися вояки місцевого відділу АК та частина поляків-дезертирів із гітлерівських військових формувань. Цілком ймовірно, що залишилося у селі й декілька енкаведистів-медведівців, які очікували групу Кузнецова. У пообідню пору 23 лютого 1944 р. під Гутю Пеняцькою з'явилося німецьке військо і виникла бойова сутичка.

11. Спонування до провокації

Одним з останніх вночі з 22 на 23 лютого 1944 р. Гуту Пеняцьку залишав Б. Крутіков. 1981 р. в інтерв'ю львівському журналісту М. Тороповському Б. Крутіков визнав: «Перед відходом я довго розмовляв із командиром групи самооборони Войцеховським. Це була цікава й смілива людина, його група мала навіть радіозв'язок, правда, однобічний. У нашій бесіді я неодноразово наголошував: у разі нападу гітлерівців, група самооборони, добре озброєна й добре навчена, повинна дати рішучий бій, аж поки все населення не залишить село»¹⁰⁸.

Зі слів Б. Крутікова видно, що керівництво радянських партизанів очікувало нападу на Гуту Пеняцьку гітлерівців, а не українських націоналістів. Вкрай поспішний відступ радянських партизанів та залишення ними посеред ночі поранених, зокрема мінера Артема Сержана, свідчить про те, що загроза була реальною. Неодноразові наголошення Б. Крутікова на тому, що самооборона Гути Пеняцької на чолі з К. Войцеховським «повинна дати рішучий бій», були нічим іншим, як банальною провокацією.

¹⁰⁷Польсько-українські стосунки в 1942–1947 роках у документах ОУН та УПА. Т. 1. С. 475.

¹⁰⁸Цит. за: Тороповський М. Реквієм убитого села. *Ленінська молодь*. 1982. 27 липня. С. 4.

Безумовно, що такий бій мусив привернути увагу німецького командування та затягнути час, аби загін Б. Крутікова зміг відійти у безпечне місце. Тобто зовсім не мирні жителі турбували Б. Крутікова.

По-перше. Станом на 22 лютого 1944 р. у гітлерівців, мабуть, ще не було поважних підстав знищувати усіх мирних жителів Гути Пеняцької, тому настанови Б. Крутікова щодо необхідності «рішучого бою» виглядають, щонайменше, дивно. По-друге. Якщо тоді й були підстави для виведення усіх мирних жителів із Гути Пеняцької, що обговорювали вночі з 22 на 23 лютого Б. Крутіков і К. Войцеховський, то чому їх не вивели негайно? Навіщо розпочинати «рішучий бій» і виводити під вогнем противника мирних жителів?

Все це говорить не про турботу енкаведиста Б. Крутікова про мирних жителів Гути Пеняцької, а про провокацію щодо них. У цієї енкаведешної провокації є ще одна, прихована сторона. Б. Крутіков добре знав, що за збройний опір гітлерівці знищать усе село. Знав і навмисно штовхав до цього. Навіщо? Відповідь проста: аби гітлерівці знищили одну з найбільших баз АК у Галичині. НКВД нацькувало німців на усі великі бази АК і нищило їх чужими руками.

Так Д. Медведєв, Б. Крутіков та їхній шеф, генерал-терорист П. Судоплатов діяли у польському селі Бобрівська Рудня біля Березного на Рівненщині. Це лісове село теж було центром АК і базою НКВД водночас. У ньому теж базувався той самий загін «Победітелі» Д. Медведєва. Там теж була налагоджена, подібна до Гути Пеняцької, оборона із окопів, огорожі з колючого дроту та шлагбаумів на дорогах. Там теж цілодобово стояли на варті енкаведисти разом з місцевими аківцями¹⁰⁹. Довкола Бобрівської Рудні медведівці жорстоко вбивали людей, чинили звірства над німцями і показово залишали понівечені трупи з вирізаними на них свастиками. Навіть командири партизанських загонів Наумов, Сабуров, Бегма та інші скаржилися в Український штаб партизанського руху на невинуваті жорстокості та невмілі й непотрібні, на їхню думку, дії Д. Медведєва і просили притягнути його до відповідальності через НКВД СРСР. Однак скарга командирів партизанських загонів мала протилежний ефект – Д. Медведєва нагородили найвищою відзнакою СРСР, – орденом імені Леніна та присвоїли йому звання Героя Радянського Союзу.

Подібні як і у Бобрівській Рудні випадки звірств – показове розкидання трупів українців, німецьких солдатів і жандармів та їхніх голів на видних місцях, вирізання на ще живих людях свастик, спостерігалось й в околицях Гути Пеняцької¹¹⁰. Вирізання на живих людях тризубів – на українцях і свастик – на двох німецьких солдатах мало місце і у селі Нивиці після захоплення його загonom Д. Медведєва 28 січня 1944 р.¹¹¹ У Гуті Пеняцькій свастики вирізалися не лише на німецьких солдатах, а й на цивільних жителях.

Про вражаючий випадок садизму над мешканцем сусіднього села Верхобуж Корольком розповіла старожил села Жарків Ярослав Володимирівна Загоруйко:

¹⁰⁹Медведєв Д. Это было под Ровно. Москва, 1950. С. 46-47.

¹¹⁰Орлюк С. Так вони діяли. *Броди і Брідщина. Статті, дослідження, документи*. Броди: Просвіта, 2014. С. 440; Загоруйко Я. Спогади. С. 9; Коць П. Спогади. *Культура і життя*. 2018. 19 жовтня. С. 6.

¹¹¹Орлюк С. Так вони діяли. С. 439-440.

«Королько був бідним селянином з Верхобужа, він ходив по селах і міняв сіль на хліб. Де він брав сіль – невідомо, але вона завжди у нього була. Усе він носив на плечах. Дорога з Верхобужа йде через Гуту Пеняцьку. Одного разу взимку, у лісі коло Гути Пеняцької люди знайшли мертвого і роздягнутого до гола Королька. На його тілі скрізь були вирізані німецькі свастики. Така жорстока розправа над бідним чоловіком мене вразила на все життя і я її запам'ятала. Кому потрібно було мучити і вбивати бідного Королька? Казали, що він говорив українською мовою, але його ім'я говорить, що то був поляк»¹¹².

Практично однотипні катування та вбивства, особливо із вирізанням на живих людях свастик, які мали місце у Бобрівській Рудні біля Березного на Волині, Нивицях поблизу Лопатина й у Гуті Пеняцькій, мали спільний антихристиянський почерк, що дає достатньо підстав вважати ці звірства не справою польських бойовиків, а роботою садистів із загону НКВД спеціального призначення «Победітелі», бо саме вони діяли у тих трьох селах, як і в Ганачеві Перемишлянського району. До речі, усі три бази АК у Бобрівській Рудні, Гуті Пеняцькій і Ганачеві, які активно використовувалися загonom «Победітелі» полковника Д. Медведєва, дуже дивним чином були знищені німецькими окупантами у ході відплатних каральних акцій.

За скоєні медведівцями звірства німецька айнзантицкоманда з Житомира знищила доглат Бобрівську Рудню – село спалили, а всіх жителів розстріляли. Д. Медведєв із своїми партизанами залишив Бобрівську Рудню вночі, а вранці німці її атакували¹¹³. Факт втечі енкаведистів із села напередодні його знищення підтвердив Д. Медведєв: «Карателі рушили до Бобрівської Рудні з чотирьох сторін. Чекати ми не стали... Кільце довкола Бобрівської Рудні швидко звужувалося і незабаром карателі ввійшли в село, але нас там вже не було»¹¹⁴. Так внаслідок провокацій НКВД зникла одна з найбільших баз АК на Волині. Подібне енкаведисти-медведівці спровокували і в Гуті Пеняцькій. Такою була практика НКВД – нищити бази АК руками німецьких окупантів.

12. Бій 23 лютого 1944 р. у праці Гжегожа Мотики

Незважаючи на те, що бій 23 лютого 1944 р. має вкрай важливе значення для розуміння трагедії Гути Пеняцької, йому приділено дуже мало уваги в українських та польських публікаціях. Об'єктивно події цього дня описав український історик Роман Пономаренко. У польських працях цей бій висвітлюється здебільшого крізь призму видумок і фантазій, навіть у наукових монографіях.

З польських дослідників найбільше про бій під Гутою Пеняцькою 23 лютого 1944 р. написав професор Гжегож Мотика, який присвятив йому аж два речення у розділі про загін УПА «Сіроманці» і три у розділі «Гута Пеняцька – галицький Орадур-сюр-Глан». Наведемо їх повністю: «23 лютого 1944 р. на околиці села з'явився із розвідувальною метою відповідний підрозділ 4-го поліцейського полку СС. Поляки, гадаючи, що мають справу з переодягненими упівцями, атакували

¹¹²Загоруйко Я. В. Спогади. С. 9.

¹¹³Булба-Боровець Т. Армія без держави. Слава і трагедія Українського повстанського руху. Спогади. Київ: Книга Роду, 2008. С. 243.

¹¹⁴Медведєв Д. Сильные духом. С. 126.

нападників, убивши двох з них (то були перші загиблі вояки дивізії СС «Галичина»). Від цілковитого розгрому патруль СС урятовала сотня УПА «Яструба», яка атакувала поляків із флангу»¹¹⁵. При цьому Г. Мотика не наводить посилання на джерела запозиченої ним інформації. Більше про перебіг бою 23 лютого польський історик не пише – він лише пов'язує його зі знищенням Гути Пеняцької і стверджує: «Німці організували убитим воякам пишний похорон і влаштували каральну експедицію, яка 28 лютого зрівняла село із землею»¹¹⁶.

Утім, твердження Г. Мотики не відповідає дійсності ні щодо дивізії СС «Галичина», ні щодо сотні УПА «Яструба», ні щодо каральної акції, яка нібито відбулася після «пишного похорону». Власне похорон захоплених 23 лютого 1944 р. і вбитих у Гуті Пеняцькій двох німецьких солдатів українського походження відбувся у Бродях щойно 2 березня 1944 р., тобто через чотири дні після каральної акції нацистів, тому не міг їй передувати. Якраз доля цих солдатів і стала однією із причин каральної акції проти Гути Пеняцької 28 лютого 1944 р., під час якої трупи замордованих солдатів вже вранці, після захоплення села німецьким військом, було виявлено під снігом і гноєм; їх не поховали через сильні морози, хуртовину і глибокі сніги. На голих тілах людей було вирізано німецькі свастики, що лише підняло градус напруги.

Другий епізод про бій 23 лютого у монографії Г. Мотики ще коротший: «23 лютого підрозділ «Сіроманці» прийшов на допомогу патрулеві, що складався з добровольців до дивізії СС «Галичина» й потрапив у засідку АК поблизу Гути Пеняцької. Підтримка УПА дала змогу підрозділові галицьких СС відступити і, ймовірно, врятувала його від цілковитого розгрому»¹¹⁷. Оце й увесь опис бою. Інші польські дослідники трагедії Гути Пеняцької про бій 23 лютого 1944 р. навіть не згадують.

По-перше, жодного підрозділу під назвою «Сіроманці» 23 лютого 1944 р., як і в наступні дні, у Гуті Пеняцькій та поблизу неї не було, тому жоден історик, зокрема і Г. Мотика, протилежного не доведе, бо нема ні одного факту, який би таке підтвердив. По-друге, сотня УПА «Сіроманці» на чолі з наддніпрянцем Дмитром Карпенком (псевдо «Яструб») дійсно діяла, але не на Брідщині, а на Прикарпатті та в Карпатах. Сотня «Сіроманці» розгромила відділ АК у Підкамені біля Рогатина. Однак польські дослідники, зокрема Г. Мотика чомусь стали пов'язувати Підкамін'я біля Рогатина з Підкаменем коло Бродів. А оскільки брідський Підкамін'я знаходиться за 12 км на схід від Гути Пеняцької, то «Сіроманців» прив'язали ще й до цього села. Логічний висновок Г. Мотики простий: оскільки «Сіроманці» знищили базу АК в Підкамені, то те саме вони зробили і в сусідній Гуті Пеняцькій.

Про те, що сотня УПА «Сіроманці» діяла на Рогатинщині, а не на Брідщині, свідчать й інші факти. Зокрема, 16 лютого 1944 р. бійці сотні «Сіроманці» підірвали міст на шосе Рогатин–Перемишляни і розбили дві німецькі автомашини¹¹⁸.

¹¹⁵Мотика Г. Від Волинської різанини до операції «Вісла». Київ: Дух і Літера, 2011. С. 165.

¹¹⁶Там само. С. 166.

¹¹⁷Там само. С. 153.

¹¹⁸Літопис УПА. Нова Серія. Київ; Торонто, 2006. Т. 8. С. 522; Денишук О. Боротьба УПА проти німецьких окупантів. Хронологія подій. Рівне: ППДМ. 2008. Т. II: Галичина та Східна Україна. С. 86.

По-третє, добровольців до дивізії СС «Галичина» 23 лютого 1944 р. у Гути Пеняцькій теж не було. Добровольці – то люди, які лише зголосилися до служби у військовому формуванні, тобто це цивільні особи. Коли добровольці прийняли присягу і їм видали зброю, тоді вони стають солдатами.

13. Бій 23 лютого 1944 року

23 лютого 1944 р. німецька адміністрація відправила на обстеження Гути Пеняцької бойову групу у складі 40 солдатів 6-ї роти 2-го батальйону 4-го галицького добровольчого полку СС. Рота виїхала селянськими саньми форшпану з містечка Підкамінь, що за 12 км на схід від Гути Пеняцької¹¹⁹. Форма одягу у вояків була польова німецька, зброя теж німецька. Учасник цієї виправи Дмитро Гуменюк зауважив: «Наше командування вирішило послати розвідку з добровольців, щоб самим все з'ясувати на місці. Було створено чоту, завданням якої було прослідкувати, що насправді там робиться. Початок збору нашої так би сказати, розвідки затягувався, не всі приїхали господарі з своїми саньми, і тому ми виїхали трохи із запізненням»¹²⁰.

З Підкаменя до Гути Пеняцької група виїхала на санях місцевих селян. «Було вже досить пізно, десь біля другої години, як ми приїхали під село. – згадував Д. Гуменюк. – Ми розбилися на дві групи по 20 осіб. Одна група пішла із західної, а друга зі східної, так щоб з двох сторін зайти в село. Наша група (східна) підходила вже майже до крайніх хат, як раптом по другій групі, з села відкрили шалений вогонь, стріляли з різної зброї. Наші хлопці залягли, і вогонь ворога не давав їм піднятися, щоб якось відступити назад. Ми вже зайшли в село і кинулися рятувати хлопців, наш терен не обстрілювався: ми були в долині, і противник не міг нас бачити. Ми відійшли до лісу і звідтіля відкрили вогонь у відповідь, тим самим дали можливість відступу нашим хлопцям»¹²¹. Інший вояк згадував, що тоді з вежі костьолу «їх засипали кулеметним вогнем»¹²².

Далі Д. Гуменюк резюмує: «Сумний то був результат, так би першого боевого хрещення. Ми відступили, але двох своїх друзів, Олексу Бобака і Андрусіва (правильно Андрійчука. – Д. Ч.) залишили на полі в снігу. Забрати вбитих було просто неможливим. Треба було ще кількох хлопців втратити, тож на це ніхто не погодився»¹²³.

Під час цієї сутички вояки 6-ї роти зазнали втрат: 12 було поранено, чотирьох з них важко, двоє залишилися лежати на полі бою (Олекса Бобак, 1908 р. н. та Роман Андрійчук, 1924 р. н, обидва зі Станіславова). Важкопоранених, яких вдалося винести із поля бою, відвезли у Підкамінь, а звідти до військового госпіталю до Львова, де 24 лютого помер Юрій Ганусяк, 1925 р. н. теж зі Станіславова, а 6 березня Степан

¹¹⁹Пономаренко Р. Галицькі добровольчі полки СС. 1943–1944. Тернопіль: Мандрівець, 2018. С. 86.

¹²⁰Гуменюк Д. Спогади про буремні роки визвольних змагань. Львів, 2012. С. 13.

¹²¹Там само. С. 13–14

¹²²Пономаренко Р. Галицькі добровольчі полки. С. 89.

¹²³Гуменюк Д. Спогади про буремні роки визвольних змагань. С. 14.

Андрусак, 1925 р. н., зі села Пасічна¹²⁴. Після сутички в Гуті Пеняцькій 23 лютого 1944 р. німці переконалися, що у цьому селі перебувають значні сили радянських партизанів та польських вояків АК, тому вони готувалися до каральної акції дуже ретельно і мусили зібрати відповідні війська й належну техніку. Найпростіший для них спосіб – розбомбити партизанську базу у Гуті Пеняцькій вщент разом із її мешканцями. Саме так вчинили гітлерівці на початку березня 1944 р. у селі Тур'є (20 км на захід від Гути Пеняцької), де вони кинули проти червоних партизанів з'єднання М. І. Наумова літаки, танки, бронемашини і гармати. Про погром у селі Тур'є залишилося чимало спогадів учасників і очевидців цих подій. Так, у звіті начальника санітарної служби цього з'єднання М. М. Тарасова записано: «Протягом цього часу противник невідступно переслідував нас і оточував з'єднання, нав'язував нам нерівні бої, кидав проти нас усю сучасну воєнну техніку. У районі Тур'є Львівської області нас бомбардували 38 літаків у взаємодії з танками, бронемашинами і мінометами»¹²⁵.

Про цей бій у Тур'є пише і генерал М. Наумов, який не подає опису подій, як М. М. Тарасов, але зазначає: вогонь з літаків був такий сильний, що «з хати неможливо вискочити, вона під обстрілом, а з хліва вивести коней ще трудніше»¹²⁶. У Тур'є німецькі наземні війська та авіація розгромили з'єднання Наумова та 9-й батальйон ім. Чкалова Кореневського, який туди прибув після втечі з Гути Пеняцької. Партизанські недобитки спішно відступили на Волинь у тил Червоної армії. Про таке у партизанських спогадах не згадується, проте із шифровки, переданої радіовузлом УШПР, видно, що Наумов і Кореневський на чолі своїх бійців 30 березня 1944 р. вже були у тилу Червоної армії¹²⁷. Але М. Наумов ставить дату бою у селі Тур'є – 8 березня 1944 р.¹²⁸. У звіті про бойові дії з'єднання М. Наумова зазначено: 9 березня у селі Тур'є німці кинули на партизанів 42 літаки типу Ю-87, «Фокке-Вульф-198» і кілька літаків типу «Фізілер-Шторх»..., 15 танків, 2 бронемашини з двома 45-міліметровими гарматами, п'ятьма 75-мм гарматами і одним 6-ствольним мінометом»¹²⁹. У ході цієї атаки на радянських партизанів, які зайняли Тур'є, половина житлових будинків і господарств села була повністю знищена.

Наприкінці лютого – початок березня 1944 р. німецький окупаційний режим у Галичині мав достатньо сил і засобів, аби знищити усіх радянських партизанів у Гуті Пеняцькій разом із жителями, які надали їм притулок, – так, як це вони зробили у селі Тур'є. Але німці цим простим для них шляхом не пішли – вони взяли Гуту Пеняцьку у щільне кільце оточення. Зрозуміло, що їм потрібен був не розгром Гути Пеняцької разом з партизанами, як то було у селі Тур'є, а цілком інше – їх, очевидно, цікавило захоплення живими радянських партизанів, передовсім із групи НКВД Крутікова.

¹²⁴ЦДАВО України. Ф. 3971. Оп. 1. Спр. 23. Арк. 90, 94.

¹²⁵ЦДАГО України. Ф. 62. Оп. 1. Спр. 178. Арк. 11.

¹²⁶Наумов М. Западний рейд. Київ: Политиздат, 1980. С. 264.

¹²⁷ЦДАГО України. Ф. 62. Оп. 1. Спр. 1498. Арк. 171.

¹²⁸Наумов М. Западний рейд. С. 263.

¹²⁹Жизнь генерала Наумова: сб. док. Киев.: Альфа-Реклама, 2014. С. 327.

Збройний опір німецькому воєнному підрозділу, вчинений у Гуті Пеняцькій 23 лютого 1944 р., став головною причиною відплатної каральної акції та знищення села. Від 24 по 27 лютого 1944 р. німці провели ретельну наземну та повітряну розвідку Гуті Пеняцької й готувалися до її повної ліквідації. 28 лютого 1944 р. німецькі війська айнзатцгрупи «Рейнгольд» на чолі з оберштурмбанфюрером СС Фрідріхом-Вільгельмом Боком вночі оточили Гуту Пеняцьку; ще за темна вони здобули її раптовим штурмом; цілий день проводили обшуки приміщень, допити і розстріли людей, а ввечері запалили село. Останній день трагедії Гуті Пеняцької буде висвітлено автором у спеціальній монографії.

REFERENCES

- Bąkowski, W. (2001). *Zagłada Huty Pieniackiej*. Kraków [in Polish].
- Bilas I. (1994). *Represywno-karalna systema v Ukraini 1917–1953*. (Vol. 2). Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Bulba-Borovets, T. (2008). *Armiia bez derzhavy. Slava i trahediia Ukrainskoho povstanskoho rukhu. Spohady*. Kyiv: Knyha Rodu [in Ukrainian].
- Chobit, D. (2017). *Relikvii Pidhoretskoho zamku. Pamiatky Ukrainy: istoriia ta kultura*. 2. [in Ukrainian].
- Chobit, D. (2018. Kvitnia 27). *Trahediia Huty Peniatskoi. Prychyny, perebih, naslidky. Kultura i zhyttia* [in Ukrainian].
- Denyshchuk, O. (2008). *Borotba UPA proty nimetskykh okupantiv. Khronolohiia podii*. Rivne [in Ukrainian].
- Dmytriv, B. (1988. Bereznia 3). *Zahrava nad Hutoiu. Prapor komunizmu*. Brody [in Ukrainian].
- Dovhan, P. (2018. Zhovtnia 12). *Spohady. Kultura i zhyttia*. 12 [in Ukrainian].
- Hladkov, T. (2001). *Lehenda sovetskoï razvedky – N. Kuznetsov*. Moskva: Veche [in Russian].
- Humeniuk, D. (2007). *Spohady pro buremni roky vyzvolnykh zmahaniï*. Lviv [in Ukrainian].
- Kharytonov, B. (1978). *Na yskhode nochy*. Lvov: Kameniar [in Russian].
- Kolisnyk, R. *Viiskova uprava ta ukrainska Dyviziia Halychyna* [in Ukrainian].
- Komański, H. (1999). *Ludobojstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na Polakach w wojewodstwie tarnopolskim. 1939–1946*. Wrocław: Norton [in Polish].
- Kots, P. (2018). *Spohady. Kultura i zhyttia*. 19 zhovtnia [in Ukrainian].
- Kryvda, M. (2019). *Trahediia, yaku dovho zamovchuvaly. Holos Ukrainy. 2019. 1 bereznia*. [in Ukrainian].
- Lebed, M. (1993). *UPA. Ukrainska Povstanska Armiia. Yii geneza, rist i dii u vyzvolnii borotbi ukrainskoho narodu za Ukrainsku Samostiinu Sobornu Derzhavu. I chastyna. Nimetska okupatsiia Ukrainy*. Drohobych: Vidrozhennia [in Ukrainian].
- Lehasova, L. (2010). *Spaleni sela (1941–1944): ukrainskyi vymir trahedii. Storinky voiennoi istorii Ukrainy. Vyp. 13* [in Ukrainian].
- Medvedev, D. (1981). *Sylnye dukhom*. K.: Polytyzdat. [in Russian].

- Motyka, H. (2011). *Vid Volynskoi rizanyiny do operatsii «Visla»*. Kyiv: Dukh i Litera [in Polish].
- Naumov, M. (1980). *Zapadnyi reid*. Kyiv: Polytyzdat [in Russian].
- Orliuk, S. (2014). *Tak vony diialy. Brody i Bridshchyna. Statti, doslidzhennia, dokumenty*. Brody: Prosvita [in Ukrainian].
- Ponomarenko, R. (2018). *Halytski dobrovolchi polky SS. 1943–1944*. Ternopil: Mandrivets [in Ukrainian].
- Shankovskyi, L. (1975). *Spohady D. Shumuka u svitli faktiv. Vyzvolnyi shliakh*. Kn. 4 (kviten) [in Ukrainian].
- Susol, M. (2010). *Toporiv za voliu Ukrainy*. Lviv [in Ukrainian].
- Toropovskyi, M. (1982. Lypnia 27). *Rekviem ubytoho sela. Leninska molod* [in Ukrainian].
- Variahina, V. (1979). *Narodna hvardiia imeni Ivana Franka*. Lviv: Kameniar [in Ukrainian].
- Woś, J. (1989. Kwietnia 2). *Huta Pieniacka – czwarta rano. Nowiny (Dziennik PZPR)*. 2 [in Polish].
- Zahoruiko, R. (2004). *Povernennia zi spravzhnoho pekla. Spohady memuary uchasnyka natsionalno vyzvolnykh zmahan OUN ta UPA. Vyd. druhe, dop. Novyi Rozdil* [in Ukrainian].
- Zahoruiko, S. (2018. Zhovtnia 19). *Spohady. Kultura i zhyttia* [in Ukrainian].
- Romaniuk, M. (Ed.). *Zolochivska okruha OUN: orhanizatsiini dokumenty 1941–1952. Litopys UPA. Nova serii*. (Vol. 24). Kyiv; Toronto [in Ukrainian].
- Żuk, S. (2015). *Skrawek piekła na Podolu*. Warszawa; Kraków [in Polish].

Dmytro Chobit. Prerequisites and causes of destruction by the Nazis in 1944, Ghouta of Penyatska

During the last period of time many questions connected with destruction of Guta Penyatska achieved serious social interest, they aren't widely investigated in many Ukrainian and Polish documents and papers. Except this, our historical science doesn't include any basic and important scientific articles concerning this problem.

In the publication on the base of many materials and reminiscences of eye-witnesses are shown the main reasons of destruction of Guta Penyatska.

The author provides important facts, which vividly testify, that German-fascist unit set on fire that village, and killed a lot of people. The German occupational regime wanted to punish local underground organization for its cooperation with the Soviet guerillas and armed resistance. On the 23-rd of February 1944 German unit lost 4 (four) soldiers and 8 (eight) were badly wounded.

At that time there were 500 armed participants of Resistance movement and a lot of poles, who escaped from different German military formations. This fact assured Galician occupational administration (District Galicia), that Guta Penyatska was a shelter for the Soviet querillas, security forces and criminal elements, who performed some terrorist acts in Lviv, killing vice-governor of Galicia Otto Bauer. As a result of this, an occupational power organized so-called punitive action, which took place on the 28-th of February 1944.

Key words: Guta Penyatska, German Army, Soviet partisans, Ukrainian insurgent army, division «Galychyna», punitive action.